

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:

**«Політика пам'яті та її вплив на політику
національної безпеки України»**

Виконав студент 2 курсу, групи ЗМНБ-2
Спеціальності 256 «Національна безпека (за окремими сферами
забезпечення і видами діяльності)»
Січкач Віталій Миколайович

Керівник – доктор історичних наук, професор
Кулаковський Петро Михайлович

Рецензент – доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин
Атаманенко Алла Євгенівна

Острог, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	8
1.1. Національна пам'ять і політика пам'яті як об'єкти безпекового аналізу	8
1.2. Архітектура політики національної пам'яті в Україні.....	10
1.3. Критерії безпекової ефективності політики пам'яті	20
РОЗДІЛ II. ВИЗНАЧЕННЯ КЛЮЧОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ БЕЗПЕКОВОГО ВПЛИВУ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ.....	29
2.1. Від архітектури до спроможності політики національної пам'яті.....	29
2.2. Принципи відбору ключових елементів політики національної пам'яті	31
2.3. Визначення об'єктів подальшого цілеспрямованого аналізу.....	33
РОЗДІЛ III. АУДИТ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	36
3.1. Народження нації: як концептуальна проблема політики національної пам'яті	36
3.2. Календар національних свят і пам'ятних дат: аудит символічної та смислової архітектури	39
3.3. Національні герої: аудит оптики оцінки історичних постатей	42
3.4. Логіка історичного розвитку народу і держави: фрагментарність пам'яті та втрата безперервності.....	45
3.5. Позитивний досвід державної організації: обмежена репрезентація успішних моделей	47
3.6. Узагальнення результатів аудиту політики національної пам'яті	50
РОЗДІЛ IV. НОВА МОДЕЛЬ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОЛІТИКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	53
4.1. Народження нації.....	53
4.2. Календар національних свят і пам'ятних дат.....	56
4.3. Національні герої.....	62
4.4. Логіка історичного розвитку народу і держави	65
4.5. Позитивний досвід державної організації	67
4.6. Узагальнення нової моделі політики національної пам'яті – інфраструктура національної витривалості	70
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Актуальність. Російсько-українська війна вивела політику пам'яті з гуманітарної периферії в поле безпеки, де питання минулого, раніше пов'язувані переважно з культурою, освітою чи комемораціями, набули безпосереднього політичного змісту. У тривалому протистоянні держава захищає територію, інституції й інфраструктуру, водночас утримуючи право суспільства на власне пояснення минулого, історичну тяглисть і мову опису подій, не зведену до нав'язаних ззовні схем. Пам'ять за таких обставин працює як спосіб підтримання суспільної зв'язності, допомагаючи втримувати сенс спротиву тоді, коли війна переходить у виснажливу тривалість.

Російська агресія, супроводжувана запереченням української державності, привласненням окремих історичних періодів і використанням травматичних сюжетів, перетворила історію на інструмент політичного впливу [15; 20]. Через такі практики послаблюється довіра до держави, розмивається межа між власним і нав'язаним досвідом, а право України на окрему політичну траєкторію подається як предмет сумніву. Український спротив, розгортаючись у довшому часовому горизонті, показує іншу дію пам'яті: звернення до попередніх форм боротьби, самоорганізації, втрат і державотворення підтримує здатність суспільства діяти послідовно, зберігаючи відчуття історичної безперервності.

Поняття стійкості дає змогу точніше описати цей зв'язок, оскільки йдеться про здатність політичної системи, адаптуючись до змінних умов, переосмислювати досвід і не втрачати функціональної цілісності. П. Бурбо саме так трактує *resilience*, підкреслюючи її активний характер і зв'язок із виробленням нових способів дії [33]. Для політики національної пам'яті це означає вихід за межі культури вшанування: пам'ять впливає на спосіб називання загрози, пояснення втрат, визначення меж компромісу й уявлення про майбутнє після війни, підтримуючи довіру до державності в умовах, коли зовнішній тиск спрямований на її делегітимацію.

В українському науковому дискурсі політика національної пам'яті здебільшого розглядається в гуманітарному, культурному або інформаційному вимірах, тоді як її безпековий зміст, виявлений війною вже не як теоретичне припущення, а як практична потреба, залишається описаним нерівномірно. Недостатньо поясненими лишаються зв'язки між пам'яттю, стратегічною культурою, політичними рішеннями й довготривалою стійкістю держави. Звідси випливає дослідницька потреба розглядати політику національної пам'яті як частину національної безпеки, через яку держава підтримує історичну тяглість, суспільну витривалість і власну суб'єктність у тривалому конфлікті.

Об'єктом дослідження є політика національної пам'яті як складова суспільно-політичного розвитку держави.

Метою магістерської роботи є концептуальне осмислення політики національної пам'яті як чинника формування національної безпеки України та обґрунтування її ролі у забезпеченні довгострокової стратегічної витривалості держави.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено виконання таких завдань:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до дослідження національної пам'яті та політики пам'яті крізь призму безпекових студій;
2. Визначити критерії оцінювання політики національної пам'яті з погляду її впливу на національну безпеку;
3. Здійснити системний аудит чинної політики національної пам'яті України з метою виявлення її структурних вразливостей та обмежень;
4. Реконструювати ключові елементи політики національної пам'яті як чинника формування стратегічної витривалості держави у довгому історичному часі;
5. Розробити концептуальну модель політики національної пам'яті як складової інфраструктури національної безпеки.

Предметом дослідження є механізми впливу політики національної пам'яті на національну безпеку, стратегічну культуру та витривалість держави в умовах тривалого протистояння і довгого історичного часу.

Дослідження має концептуально-теоретичний характер. Його завданням є не емпірична перевірка кількісних гіпотез, а побудова та обґрунтування аналітичної рамки, яка дозволяє осмислити взаємозв'язок між політикою національної пам'яті та національною безпекою на стратегічному рівні.

Вибір такого типу дослідження зумовлений природою досліджуваного явища. Як описує це О. Гриценко, феномени історичної пам'яті, стратегічного часу та витривалості держави не піддаються прямому кількісному вимірюванню [4] і потребують міждисциплінарного, інтерпретаційного та системного аналізу. У роботі поєднуються елементи політичної теорії, безпекових студій, теорії національної пам'яті та стратегічного мислення.

Логіка дослідження вибудовується як послідовний перехід від теоретичних засад до аналітичного аудиту, а далі – до формування узагальненої концептуальної моделі, що дозволяє інтерпретувати політику національної пам'яті як інфраструктурний чинник національної витривалості.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є поєднання загальнонаукових і спеціальних методів та підходів, зокрема системного, структурно-функціонального, інтерпретаційного та міждисциплінарного, що дозволяють розглядати політику національної пам'яті як багаторівневий феномен у структурі національної безпеки.

У роботі застосовано **системний метод**, який дав змогу проаналізувати політику пам'яті як цілісну архітектуру взаємопов'язаних інституційних, символічно-наративних та освітньо-комунікаційних елементів, а також виявити внутрішні зв'язки між ними та їхній вплив на безпекову спроможність держави.

Структурно-функціональний аналіз дозволив визначити функціональні ролі окремих компонентів політики національної пам'яті та оцінити їхню ефективність у когнітивному, соціально-психологічному та інституційно-стратегічному вимірах.

Інтерпретаційний метод і підходи досліджень пам'яті (memory studies) [32] були застосовані для аналізу смислових конструкцій, історичних наративів і символічних практик, через які формується колективне сприйняття минулого та відтворюється національна ідентичність у довгому часовому горизонті.

Метод концептуального моделювання застосовано для переходу від аналітичного аудиту чинної політики пам'яті до побудови концептуальної моделі її інтеграції в архітектуру національної безпеки як чинника стратегічної витривалості держави.

Порівняльно-аналітичний підхід дав змогу зіставити різні типи історичних наративів і практик пам'яті та виявити їхні сильні й вразливі сторони з погляду безпекового впливу.

Сукупність застосованих методів забезпечує комплексний аналіз політики національної пам'яті як елемента стратегічної культури держави та дозволяє розкрити її роль у формуванні довгострокової національної витривалості.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у концептуальному переосмисленні політики національної пам'яті як елемента архітектури національної безпеки, а не виключно гуманітарної або символічної сфери.

У межах дослідження:

1. Здійснено системний аудит політики національної пам'яті України з погляду її безпекового впливу;
2. Обґрунтовано підхід до аналізу політики пам'яті як багаторівневої структури когнітивних, інституційних і стратегічних впливів;
3. Уведено та концептуально обґрунтовано аналітичні поняття, зокрема **«цивілізаційна точка входу»**, **«календар інтерпретації історичного досвіду»**, **«аналітичний героїзм»**, **«утроба часу»** та **«архів спроможностей»**, що розширюють інструментарій дослідження взаємозв'язку пам'яті та безпеки;
4. Окреслено інтеграційну рамку стратегічної витривалості держави, у межах якої політика національної пам'яті розглядається як чинник довгострокової суб'єктності та стійкості.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при формуванні та оцінюванні державної політики у сфері національної пам'яті, зокрема в частині переходу від реактивних і фрагментарних підходів до стратегічно узгодженої логіки довгого історичного часу. Запропоновані у роботі аналітичні підходи та критерії можуть бути застосовані під час розробки стратегічних документів у галузі національної безпеки та стратегічних комунікацій, де питання історичної пам'яті відіграють роль чинника довгострокової стійкості та державної суб'єктності. Окрім цього, результати дослідження можуть бути використані для удосконалення освітніх і просвітницьких програм, пов'язаних з осмисленням історичного досвіду та процесів державотворення, а також слугувати теоретичною основою для подальших наукових досліджень проблем стратегічної витривалості, безпекової культури та довгострокового планування.

Робота складається з чотирьох розділів і 18 підрозділів, має 78 сторінок. Список джерел та літератури налічує 49 позицій.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Національна пам'ять і політика пам'яті як об'єкти безпекового аналізу

Аналіз політики національної пам'яті в безпековому вимірі варто починати з уточнення понять, бо без цього пам'ять легко лишається в межах гуманітарної розмови й не переходить у площину державної стійкості, політичної лояльності та інформаційної опірності. У цьому підрозділі національна пам'ять і політика пам'яті розглядаються як явища, пов'язані з когнітивною, інформаційною та соціальною складовими національної безпеки, оскільки через них суспільство впорядковує уявлення про минуле, визначає межі спільного досвіду й утримує здатність діяти в умовах тривалого протистояння [2, с. 18].

Національна пам'ять у такому підході постає як упорядкований простір колективних уявлень про минуле, підтримуваний школою, університетом, архівами, музеями, державними символами, законодавством, медіа та публічною мовою. Я. Ассман пов'язує культурну пам'ять не зі спонтанним пригадуванням, а з тривалою соціальною передачею смислів, закріплених у текстах, ритуалах, образах і практиках, завдяки яким спільнота зберігає зв'язок між минулим і сучасною політичною самоідентифікацією [32, р. 39].

Політика пам'яті, своєю чергою, працює вже не з усім масивом історичного знання, а з тим відбором подій, постатей, символів і дат, який набуває публічного значення. Джеффри Олік показує, що сучасні практики пам'ятання пов'язані з відповідальністю за минуле, визнанням травматичного досвіду й інституційним оформленням історичних наративів, тому пам'ять переходить у сферу політичних рішень, освітніх програм, законів, пам'ятних дат і державної комунікації [45, с. 18].

Відмежування історії від політики пам'яті тут має не формальний, а змістовий характер. Історія як наукова дисципліна працює з джерелами, критикою, реконструкцією подій і перевіркою інтерпретацій, тоді як політика пам'яті відбирає з минулого ті смисли, які суспільство впізнає як значущі для сучасності. П. Нора, розрізняючи пам'ять та історію, підкреслює вибірковість пам'ятання й аналітичну дистанцію історичного знання, через що державне використання минулого завжди потребує обережності, аби символічне впорядкування не підміняло дослідницьку роботу [44, с. 12].

Сучасні дослідження розглядають політику пам'яті як поле взаємодії історії, ідентичності та політичного конфлікту, де різні актори змагаються за право називати минуле, визначати героїв, жертв, винуватців і межі колективної відповідальності. А. Сімп показує, що пам'ять формується у зіткненні наративів, інституційних рішень і суспільних очікувань, а тому безпековий вимір політики пам'яті пов'язаний не лише з минулим, а й із тим, які політичні орієнтири вона закріплює для майбутнього [47, с. 13].

Для державної політики пам'яті це розрізнення має прикладне значення, бо вона не продовжує історичну науку іншими засобами, а публічно впорядковує ті образи минулого, через які суспільство розуміє себе, проводить межу між «своїм» і «чужим», пояснює підстави легітимності державних рішень і реагує на зовнішні спроби нав'язати іншу версію історії. Г. Касьянов, аналізуючи історичну політику України та сусідів, показує, що символічні наративи, пам'ятні дати й офіційні інтерпретації минулого впливають на політичну лояльність, суспільну солідарність і здатність держави протидіяти зовнішньому тиску [10, с. 27].

У безпековому вимірі національна пам'ять виконує щонайменше три ключові функції.

1. Вона є фактором ідентичності, визначаючи, ким суспільство себе вважає і до якої історичної традиції воно себе відносить.
2. Пам'ять виступає інструментом мобілізації, оскільки саме через образи минулого суспільству пропонуються моделі поведінки у кризових ситуаціях – опір, адаптація або пасивність.

3. Політика пам'яті забезпечує легітимацію влади та державних стратегій, апелюючи до історичної тяглості, жертвності або, навпаки, до традицій державотворення й успіху.

Таким чином, національна пам'ять у сучасній Україні доцільно розглядати не як нейтральне тло, а як активний елемент національної безпеки, що може як посилювати стратегічну витривалість держави, так і створювати довгострокові когнітивні та інституційні уразливості. Саме це зумовлює необхідність аудиту чинної моделі політики пам'яті з точки зору її відповідності безпековим потребам держави.

1.2. Архітектура політики національної пам'яті в Україні

У межах цього підрозділу розглядається будова політики національної пам'яті, тобто порядок поєднання її правових, інституційних, символічних, освітніх і комунікаційних рівнів, між якими розподіляються функції відбору, закріплення й публічного пояснення минулого. О. Гриценко показує, що декомунізація в Україні діяла не як окрема кампанія із заміни назв, а як ширший державний і соціокультурний процес, пов'язаний із переозначенням публічного простору, законодавчим оформленням пам'яті та зміною символічних орієнтирів суспільства [3, с. 74]. Через це аналіз політики пам'яті потребує переходу від опису окремих інструментів до розуміння того, як пам'ятні дати, закони, архіви, освіта, музеї, медіа й державна комунікація разом впливають на національну безпеку.

У подальшому розглядаються три взаємопов'язані рівні архітектури політики національної пам'яті в Україні – інституційний, символічно-нарративний та освітньо-комунікаційний – з метою виявлення їхніх функціональних ролей і обмежень у контексті національної безпеки.

Інституційна складова. Інституційна складова політики національної пам'яті в Україні охоплює сукупність державних органів і підпорядкованих їм структур, які беруть участь у формуванні, відтворенні та закріпленні історичних інтерпретацій у публічному просторі. У безпековому вимірі ключовим є не

перелік цих інституцій як таких, а спосіб організації їхньої діяльності з погляду довгострокової стійкості держави та когнітивної цілісності суспільства.

Український інститут національної пам'яті. Центральним елементом інституційної архітектури політики пам'яті є Український інститут національної пам'яті (далі – УІНП), який відповідно до свого мандату реалізує державну політику у сфері декомунізації, меморіалізації, роботи з історичними датами та публічними наративами. У функціональному сенсі УІНП виконує роль інституційного посередника між державою та символічним простором пам'яті, забезпечуючи нормативне й організаційне закріплення окремих історичних інтерпретацій.

З безпекової точки зору принциповим є те, що діяльність такого типу інституцій об'єктивно формує довгострокові когнітивні ефекти, незалежно від того, чи усвідомлюються вони як елемент безпекової політики. Як зазначає Георгій Касьянов, УІНП фактично став ключовим інструментом держави у сфері символічної політики, однак логіка його діяльності здебільшого залишається зосередженою на історико-меморіальному та ідеологічному вимірах, а не на системній інтеграції пам'яті у рамку національної безпеки [39, с. 235].

Міністерство освіти і науки України. Міністерство освіти і науки України визначає як політика пам'яті входить у шкільну освіту, а отже – у той простір, де уявлення про минуле засвоюються не разово, а протягом кількох років навчання. Підручник, програма, добір тем і послідовність пояснення подій задають учневі першу усталену версію історії держави: з її втратами, спробами відновлення, досвідом боротьби й уявленням про тяглість.

Безпековий зміст освітнього рівня проявляється не відразу, а накопичувально. Шкільна історія поступово формує звичку пояснювати минуле певним способом, тому слабка узгодженість між навчальними програмами, академічною історіографією й публічними практиками пам'яті створює не технічну, а смислову проблему. У такому разі учень отримує один спосіб говорити про минуле в школі, інший – у публічному просторі, ще інший – у науковій або медійній дискусії, через що історичне сприйняття втрачає

цілісність і не завжди працює як опора для довгострокової суспільної витривалості [10, с. 27].

Культурні та меморіальні інституції. До інституційної складової політики національної пам'яті також належать культурні та меморіальні інституції – музеї, архіви, національні заповідники, а також органи виконавчої влади у сфері культури. Їхня ключова функція полягає у матеріалізації пам'яті, тобто у фіксації історичних смислів через просторові, візуальні та ритуальні форми.

З безпекової перспективи ці інституції відіграють важливу роль у стабілізації пам'яті в часі, однак їхня діяльність зазвичай не включена до ширших рамок стратегічного державного планування. Як зазначає А. Киридон, культурні інституції в Україні здебільшого зосереджені на збереженні та репрезентації минулого, а не на осмисленні його функціональної ролі у формуванні довгострокової державної стійкості [13, с. 120].

Нормативно-правова база політики національної пам'яті сформована передусім законами, ухваленими у межах декомунізаційного законодавства 2015 року. До неї належать, зокрема, Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [9], Закон України «Про заборону виготовлення та пропаганди георгіївської стрічки» [8], Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 рр.» [7]. Ці акти закріпили правові рамки переосмислення радянського минулого та створили інституційні умови для відкритості історичних джерел.

Окреме місце в цій системі займає Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» [6], який фіксує офіційну оцінку історичної події та формує нормативну рамку її суспільного осмислення, виступаючи прикладом інституційного закріплення конкретного історичного наративу. Такий підхід відповідає описаному Джеффри Оліком підходу політики «відповідальності за минуле», у межах якої держава не лише фіксує історичні події, але й визначає їхнє нормативне значення для сучасного суспільства [45, с. 18].

Водночас сама наявність нормативної бази не забезпечує її інтеграції в систему національної безпеки, що зумовлює збереження фрагментарного характеру інституційної політики пам'яті. У цьому контексті, як зазначає Микола Копосов, у сучасних європейських державах правове регулювання пам'яті набуває форми «memory laws», які стають інструментом політичної боротьби за інтерпретацію минулого та формування легітимного історичного наративу [40]. Відтак нормативна база політики пам'яті може розглядатися не лише як механізм регулювання, але і як елемент ширших «війн пам'яті», що впливають на внутрішню стабільність та зовнішню вразливість держави.

Символічно-нарративна складова політики національної пам'яті пов'язана з державним закріпленням тих історичних подій і постатей, які регулярно повертаються в публічний простір через календар пам'ятних дат, офіційне вшанування та усталені форми суспільного згадування. У цій частині політики пам'яті історичний матеріал отримує визначений спосіб публічного прочитання, завдяки якому окремі події починають сприйматися як досвід втрати, спротиву, державної тягlosti або політичної відповідальності.

Безпекове значення цього сегмента пов'язане з тим, що державне рішення у сфері пам'яті не завершується встановленням дати, ухваленням акта чи проведенням церемонії. Потрапляючи в повторювану практику вшанування, історичний сюжет поступово набуває емоційної сталості й входить у повсякденне розуміння минулого, де оцінка події часто впливає на суспільну реакцію не менше, ніж її фактологічний зміст.

Державний календар пам'яті належить до тих інструментів символічної політики, через які держава впорядковує публічний час, виділяючи події, постаті й досвіди, що мають регулярно повертатися в освітню, медійну та церемоніальну практику. П. Нора показує, що національні спільноти закріплюють пам'ять у датах, місцях, ритуалах і знаках, які перетворюють минуле на впізнавану частину колективного життя [44, с. 12].

На рівні державної політики ця логіка матеріалізації пам'яті інституціоналізується через нормативно-правові акти, які визначають зміст і формат відзначення ключових історичних подій. Зокрема, укази Президента

України, зокрема Указ Президента України № 169/2015 [25], а також рішення уряду, зокрема розпорядження Кабінету Міністрів України щодо відзначення Дня пам'яті та примирення [21], регламентують заходи, пов'язані з відзначенням річниць Другої світової війни та формуванням політики пам'яті і примирення. Це свідчить про активну роль держави у формуванні календаря пам'яті як інструменту символічної політики.

У безпековому вимірі державний календар пам'яті формує емоційний фон національної історії, який впливає на здатність суспільства інтерпретувати теперішні виклики. Дослідники політики пам'яті фіксують, що в українському випадку значну частину календаря становлять дати, пов'язані з трагедіями, поразками та жертовністю. Георгій Касьянов зазначає, що така структура пам'яті історично виконувала функцію моральної легітимації державності, але водночас сформувала домінування травматичних сюжетів у публічному просторі [39, с. 235].

У довшій перспективі таке поєднання наративів переходить у безпекову площину, бо від нього залежить, чи зчитує суспільство власну історію як досвід дії, організації й відповідальності, чи звикає бачити минуле переважно як послідовність втрат, після яких лишається тільки витримати удар.

Домінуючі історичні наративи. Історичні наративи у політиці пам'яті являють собою узагальнені схеми його осмислення, які відповідають на базові ідентифікаційні питання – «хто ми», «звідки ми» і «як пояснювати ключові події власної історії».

Як підкреслює Ян Ассман, наративи культурної пам'яті мають нормативний характер, оскільки вони не лише інтерпретують минуле, але й задають рамки осмислення теперішнього та горизонти уявлюваного майбутнього [32, с. 38]. У цьому сенсі домінуючі історичні наративи безпосередньо впливають на когнітивну безпеку та стратегічну витривалість держави.

В українській політиці пам'яті помітно переважає наратив, у якому минуле найчастіше прочитується через боротьбу, втрати й опір зовнішньому тиску. За такого подання історія постає як тривала оборона, а держава й

суспільство частіше фігурують у ролі тих, хто витримує тиск, ніж тих, хто накопичує досвід інституційної дії, управлінських рішень і політичного відновлення.

Подібну характеристику українського історичного мислення подає Наталя Яковенко, звертаючи увагу на схильність національної історіографії та публічної пам'яті до моралізаторського та мартирологічного бачення минулого. На її думку, домінування такого підходу ускладнює аналітичне осмислення причин історичних поразок і звужує простір для раціональних та стратегічних висновків щодо розвитку державності [27, с. 8]. У безпековій перспективі це означає обмеження здатності пам'яті виконувати навчальну та прогностичну функції.

Героїчні та травматичні сюжети в політиці пам'яті часто накладаються один на одного, бо пам'ять про втрату, насильство, поразку або примусове мовчання рідко лишається тільки свідченням болю. Тріумфальний сюжет виводить із цього досвіду образ спротиву, витримки й морального самоствердження, тоді як травматичний досвід не дає героїзації відірватися від ціни, сплаченої за збереження спільноти. Одна подія за таких умов може одночасно підтримувати пам'ять про втрату, закріплювати образ ворога, пояснювати недовіру до зовнішнього тиску й задавати межі солідарності, потрібної для боротьби за державність.

Дж. Александер показує, що культурна травма виникає тоді, коли спільнота починає сприймати певну подію як ушкодження власної колективної ідентичності, а не лише як окремий епізод насильства чи втрати [29, с. 8]. За браком ширшого пояснення така пам'ять може звужувати минуле до ланцюга страждань, у якому слабше видно рішення, відповідальність, організацію, політичну дію та спроби суспільства вийти з поразки.

В українському випадку репресії, Голодомор, поразки визвольних змагань і досвід примусового мовчання часто входять у публічний простір як самодостатні символи страждання, хоча для безпекового аналізу цього замало. Г. Касьянов показує, що історична політика в Україні тривалий час розвивалася в полі боротьби за інтерпретації минулого, де травматичні сюжети нерідко

витісняли розмову про інституційну дієздатність, політичні рішення та стратегічну суб'єктність [10, с. 25]. Тому пам'ять про втрати має працювати поруч із пам'яттю про організацію, дипломатію, військо, адміністрації, громади й ті форми дії, завдяки яким суспільство не зникало після ударів.

У довшій перспективі така модель пам'ятання звужує безпековий потенціал політики пам'яті, бо суспільству значно частіше пропонується досвід витримування, втрати й жертвності, тоді як слабше проговорюються приклади навчання після поразок, зміни управлінських рішень, адаптації інституцій і тих форм державної дії, які дозволяли виходити з кризи, а не лише переживати її.

Освітньо-комунікаційна складова політики національної пам'яті охоплює не лише офіційні дати, пам'ятники й державні церемонії, адже шкільний курс історії, музейні експозиції, медійні сюжети, публічні дискусії та локальні конфлікти довкола назв, символів і постатей постійно повертають минуле в сучасний обіг, поступово перетворюючи історичне знання на звичний спосіб політичного мислення. У цьому просторі суспільство засвоює, що вважати поразкою, кого називати героєм, де шукати провину, як пояснювати втрати й на яких підставах пов'язувати історичний досвід із сучасними уявленнями про державність, загрозу, відповідальність і межі єдності.

Формування пам'яті на цьому рівні не обмежується діяльністю державних інституцій. Як зазначає Дженні Вюстенберг, у сучасних європейських суспільствах, зокрема в Німеччині, ключову роль у формуванні культури пам'яті відіграє громадянське суспільство – через діяльність громадських ініціатив, музейних проєктів, освітніх програм і публічних дискусій [48, с. 51]. У цьому контексті пам'ять постає не лише як результат державної політики, але як динамічне поле соціальної взаємодії, у межах якого формуються та оскаржуються історичні наративи.

Політика пам'яті вже не замикається в межах національного простору, бо до вироблення історичних наративів залучаються держави, міжнародні інституції, громадські організації та експертні середовища. Й. Вюстенберг і А. Зірп пов'язують її з транснаціональними акторськими мережами, у яких пам'ять циркулює через різні канали впливу, інституційної участі й публічного

представлення минулого [49, с. 6]. За такого перебігу національна пам'ять не відокремлюється від ширших процесів поширення смислів, а входить у них як частина політичного й культурного обміну.

Шкільна і публічна історія. У межах освітньо-комунікаційної складової політики пам'яті особливе значення мають конкретні канали трансляції історичних наративів, серед яких ключову роль відіграють шкільна історична освіта та простір публічної історії.

Шкільна історична освіта надовго закріплює ті способи пояснення минулого, які держава вводить у навчальні програми, підручники й систему оцінювання. Через школу дитина отримує не лише набір дат і подій, а й первинне уявлення про те, хто виступає суб'єктом історії, як пояснюється тяглість державності, які поразки, перемоги й конфлікти входять до спільної пам'яті. У безпековому вимірі така освіта працює як раннє впорядкування історичного бачення, бо саме на цьому рівні формуються уявлення, з якими наступні покоління сприйматимуть політичні загрози, державну спадкоємність і власне місце в історичному процесі.

Водночас українські дослідники політики пам'яті звертають увагу на те, що шкільна історія в Україні часто поєднує елементи академічної історіографії з наративами символічної політики, які не завжди є внутрішньо узгодженими між собою. Така ситуація створює ризик формування фрагментованого історичного мислення, у межах якого різні інтерпретації співіснують без єдиного смислового каркасу [10, с. 22].

Поряд зі шкільною історією важливу роль відіграє простір публічної історії, який охоплює музеї, документальні проекти, публічні лекції та меморіальні практики. Як зазначає Людмила Нагорна, публічна історія в Україні дедалі більше впливає на формування колективної пам'яті, однак часто функціонує фрагментарно та реактивно, без чіткої координації в межах цілісної державної політики пам'яті [17, с. 89]. У безпековому сенсі це означає, що значний комунікаційний потенціал пам'яті використовується ситуативно, а не як елемент довгострокової стратегії.

Медійна репрезентація пам'яті. Медіа виносять історичні сюжети з академічного й музейного обігу в щоденне мовлення, де минуле починає жити в новинах, документальних проєктах, телевізійних суперечках, соціальних мережах, коротких відео та візуальних символах. Пам'ять у такому обігу вже не тримається як віддалене знання про події, бо вона входить у досвід втрат, загроз, провини, героїзації, колективної травми й політичної солідарності, через які суспільство читає не тільки минуле, а й теперішні конфлікти.

У дослідженнях *media memory* увага зосереджується на тому, що медійна пам'ять рідко існує як послідовний історичний наратив, бо медіа тяжіють до фрагментарної подачі подій, емоційного загострення й скорочення складних процесів до кількох образів або символічних сюжетів [37, с. 49]. Подія за таких умов швидко стає впізнаваною для масової аудиторії, однак одночасно втрачає значну частину історичного контексту, причинно-наслідкових зв'язків і власне місце в довшій історичній перспективі. Поступово в центрі уваги опиняється вже не пояснення події, а її емоційний знак, який легше поширюється в інформаційному просторі, швидше включається в політичну мобілізацію і простіше пристосовується до поточного суспільного конфлікту.

В українському інформаційному просторі історичні теми швидко входять у політичну мобілізацію, символічні конфлікти й публічну полеміку, тому пам'ять дедалі частіше працює не тільки як спосіб осмислення минулого, а як засіб впливу на суспільні настрої. Медіа, за матеріалами досліджень інформаційних впливів, можуть вбудовувати історичні інтерпретації в гібридні стратегії, де атака спрямовується не лише на трактування окремих подій, а на довіру, колективну ідентичність і здатність суспільства зберігати внутрішню зв'язаність під час політичного чи воєнного тиску [5, с. 48].

Публічні дискусії та конфлікти пам'яті. Публічні дискусії навколо минулого є невід'ємним елементом демократичного суспільства і самі по собі не становлять безпекової загрози. У безпековому вимірі критичним є не факт наявності дискусій, а відсутність спільного інтерпретаційного поля, у межах якого ці дискусії можуть бути інтегровані у цілісну національну рамку.

Фрагментація пам'яті посилює вразливість суспільства до інформаційних і гібридних впливів, бо розірване поле історичних інтерпретацій легше заповнюється зовнішніми поясненнями, емоційними підмінами й конфліктними версіями минулого. У Стратегії національної безпеки України 2020 року серед загроз виокремлено інформаційні впливи, спрямовані на піддрив національної єдності, ідентичності та стійкості суспільства [23]. За таких умов політика національної пам'яті має працювати не як набір символічних заходів, а як спосіб утримання спільного поля історичного розуміння, без якого суспільству складніше розпізнавати нав'язані інтерпретації й зберігати внутрішню зв'язаність під тиском зовнішніх інформаційних атак.

Як зазначає Андреас Хюйссен, конфлікти пам'яті виникають у ситуаціях, коли різні соціальні групи апелюють до несумісних версій минулого, не маючи механізмів їхнього смислового узгодження [38, с. 10]. У таких умовах пам'ять перестає виконувати інтеграційну функцію і починає працювати як чинник довгострокового ідентифікаційного напруження.

В українському контексті подібні конфлікти неодноразово проявлялися навколо історичних постатей, пам'ятних дат і символів. Дослідники політики пам'яті звертають увагу на те, що держава у більшості таких випадків діє реактивно, відповідаючи на вже сформовані суспільні протистояння, але не пропонуючи довгострокової стратегії інтеграції пам'яттєвих відмінностей у спільну рамку національної пам'яті [17, с. 89].

Емпіричні дані фіксують наявність цієї вразливості на різних рівнях суспільного сприйняття. Зокрема, за даними Фонду «Демократичні ініціативи» у 2020 році [26], 52% українців вважають 9 травня важливим святом, тоді як близько 31% надають пріоритет Дню пам'яті та примирення 8 травня, що свідчить про конкуренцію інтерпретацій подій Другої світової війни. Водночас більш глибокі розбіжності фіксуються у ставленні до радянського минулого: за результатами дослідження Соціологічної групи «Рейтинг» у 2014 році [22], приблизно 33% респондентів позитивно оцінювали розпад СРСР, тоді як близько 41% висловлювали жаль з цього приводу, що підтверджує співіснування взаємовиключних історичних інтерпретацій.

Неоднорідність пам'яті помітна і в оцінках тих історичних акторів, довкола яких довго трималися різні політичні та регіональні інтерпретації. За даними Київського міжнародного інституту соціології за 2021 рік, близько 43% українців вважали ОУН-УПА борцями за незалежність України, приблизно 22% не погоджувалися з такою оцінкою, а значна частина респондентів не мала визначеної позиції [11]. Такий розподіл показує, що спільне поле історичної пам'яті ще не поглинає всіх суперечностей, а різні групи суспільства й далі співвідносять минуле з відмінним досвідом, родинними наративами та політичними уявленнями.

Подібна неоднорідність пам'яттєвих уявлень є характерною не лише для України, але й для ширшого посткомуністичного простору. Як зазначають М. Пак'єр та Я. Вавжиняк, у країнах Центрально-Східної Європи політика пам'яті формується в умовах конкуренції різних історичних наративів, що виникли внаслідок трансформацій після падіння тоталітарних режимів і відсутності єдиного усталеного бачення минулого [46, с. 7].

1.3. Критерії безпекової ефективності політики пам'яті

У цьому підрозділі формулюються критерії, за якими політика національної пам'яті може оцінюватися не в моральній чи ідеологічній площині, а з погляду її участі в забезпеченні стратегічних інтересів держави. К. Клаузевіц пов'язував безпеку й війну з тривалістю політичної волі, здатністю витримувати тиск і зберігати цілісність дії в умовах протистояння [34, с. 87], тому політика пам'яті в такому прочитанні розглядається не як набір символічних жестів, а як чинник, що впливає на стратегічну витривалість суспільства, сталість політичних орієнтирів і готовність держави діяти в довгому часовому горизонті.

Запропоновані критерії не замінюють історичної чи культурологічної оцінки, а дають змогу побачити, наскільки чинна модель пам'яті підтримує або, навпаки, послаблює безпекову спроможність держави. Першим критерієм у цьому ряду виступає когнітивна стійкість, тобто здатність суспільства зберігати

цілісне уявлення про власне минуле, не розпадаючись на фрагменти несумісних інтерпретацій, які легко використовуються зовнішнім впливом, політичною маніпуляцією або внутрішнім роз'єднанням.

Когнітивний вимір безпекової ефективності політики пам'яті в цій роботі пов'язується зі станом спільного історичного поля, у межах якого минуле зберігає внутрішню зв'язаність і не розсипається на набір взаємовиключних версій. За таких умов історична пам'ять впливає вже не стільки на символічне самоописання суспільства, скільки на його здатність утримувати довшу політичну перспективу, співвідносити поточні рішення з попереднім історичним досвідом і не випадати щоразу в нову систему координат під тиском чергової кризи. Проблема тут стосується не «правильності» окремих інтерпретацій. Розірване поле пам'яті, у якому різні історичні наративи взаємно скасовують одне одного, поступово ускладнює вироблення спільних уявлень про державну тяглість, межі допустимого політичного компромісу й сам характер загроз, на які суспільство реагує в теперішньому часі.

Як зазначає Ян Асманн, колективна пам'ять визначає рамки того, що суспільство здатне мислити як можливе, а отже безпосередньо впливає на горизонт політичних і стратегічних рішень [32, с. 38]. У цьому сенсі когнітивна ефективність політики пам'яті залежить не від кількості історичних сюжетів, а від якості їхньої організації у спільному смисловому полі.

Внутрішня узгодженість наративів виступає одним із показників когнітивної ефективності політики пам'яті, бо саме через неї видно, чи здатне суспільство втримувати спільне розуміння базових подій власної історії без постійного повернення до взаємовиключних пояснень. У межах цього дослідження йдеться не про єдину дозволену версію минулого, а про наявність спільного інтерпретаційного ядра, у якому не руйнуються уявлення про походження державності, характер зовнішніх загроз, досвід боротьби за

незалежність, відповідальність політичних акторів і межі історичної тяглості, а йдеться про:

1. Визнання історичної суб'єктності України;
2. Розуміння тяглості та перерв у державному розвитку;
3. Причинно-наслідкову логіку ключових історичних подій.

Такий каркас не передбачає однаковості оцінок або уніфікації історичного знання. Навпаки, він створює умови для осмисленої дискусії, у межах якої різні інтерпретації можуть співіснувати без руйнування базових смислових опор. Як зазначає Людмила Нагорна, ключова проблема української політики пам'яті полягає не в наявності різних поглядів, а у відсутності механізмів їх інтеграції у спільне символічне поле [17, с. 90]. З погляду безпеки саме така інтеграція є умовою когнітивної стабільності.

Когнітивна узгодженість у політиці пам'яті пов'язана з питанням, наскільки далеко може заходити множинність історичних інтерпретацій без руйнування спільного уявлення про державу та її історичну тяглисть. У публічному просторі неминує співіснують різні оцінки постатей, революцій, воєн, політичних союзів чи поразок, причому сама історична дискусія без цього швидко втрачає зміст і зводиться до повторення офіційно схвалених пояснень. Проте ситуація змінюється в момент, коли суперечності між окремими версіями минулого накопичуються настільки, що вже не залишають спільної точки історичної орієнтації. За такого стану різні групи починають спиратися на несумісні уявлення про походження держави, попередній історичний досвід і сам характер зовнішніх загроз. Тоді проблема стосується вже не різноманітності поглядів як такої. Розпадається сама можливість спільного історичного мислення, без якої колективна політична дія в кризових умовах поступово втрачає узгодженість.

Допустимими є різні оцінки окремих рішень чи діячів, проте когнітивно неефективною є така модель політики пам'яті, у межах якої паралельно підтримуються наративи, що одночасно визнають Україну суб'єктом історії і трактують її як історично вторинну або похідну спільноту [30, с. 54]. Подібна суперечність створює когнітивний конфлікт, який унеможливорює вироблення

узгоджених стратегічних рішень і підриває довіру до будь-яких довгострокових безпекових наративів.

Смисловий хаос у політиці пам'яті виступає індикатором низької когнітивної ефективності та проявляється у відсутності спільного інтерпретаційного каркасу, коли ключові історичні наративи не пов'язані між собою логічно або прямо суперечать один одному. Георгій Касьянов у своїх дослідженнях підкреслює, що конкуренція несумісних історичних наративів у публічному просторі знижує довіру до кожного з них і відкриває простір для зовнішніх маніпуляцій [10, с. 24].

Смислова розірваність у сфері історичної пам'яті створює проблему не тому, що різні групи по-різному оцінюють минуле. Для держави небезпечним стає інше – ситуація, за якої спільний історичний досвід перестає працювати як точка орієнтації під час політичної кризи. У такому стані минуле більше не зв'язує окремі покоління спільним уявленням про тяглість держави, попередні втрати, форми зовнішнього тиску чи межі допустимого компромісу. Частина історичних сюжетів починає існувати як ізольовані фрагменти, придатні радше для ситуативної політичної мобілізації або інформаційної маніпуляції, ніж для довшого історичного мислення.

У такій площині когнітивна ефективність політики пам'яті залежить від здатності утримувати певний мінімум історичної узгодженості навіть за наявності гострих суперечок щодо окремих постатей або подій. Історична дискусія без цього швидко перетворюється або на набір взаємно несумісних версій минулого, або, навпаки, на механічне повторення офіційно дозволених формул. Межа допустимого плюралізму проходить не через сам факт незгоди. Проблема починається тоді, коли суперечливі інтерпретації руйнують уявлення про безперервність державного існування й саму можливість спільної політичної дії в теперішньому часі.

Соціально-психологічний вимір безпекової ефективності політики пам'яті в межах цього дослідження пов'язується зі здатністю держави підтримувати внутрішню зв'язаність суспільства, довіру й готовність до тривалих колективних зусиль у ситуації затяжної кризи та невизначеності.

Йдеться не про короткий мобілізаційний підйом, а про той стан соціальних зв'язків, за якого суспільство не розпадається після втрат, не втрачає відчуття спільної справи й зберігає здатність діяти в довшому часовому горизонті.

У цьому вимірі політика пам'яті оцінюється за тим, чи підтримує вона відчуття спільної долі, легітимність колективних зусиль і зрозумілість тривалих жертв, чи, навпаки, накопичує втому, фаталізм і недовіру. Дж. Олік пов'язує політику пам'яті з публічними формами відповідальності за минуле, через які суспільство пояснює втрати, провину й моральні зобов'язання перед попередніми поколіннями [45, с. 17]. Саме тому інтерпретація історичного досвіду впливає не лише на знання про минуле, а й на готовність людей приймати тривалі обмеження, підтримувати солідарні дії та не втрачати зв'язок між власною жертвою і продовженням державного життя.

Як показував Моріс Халбвак, колективна пам'ять є соціально організованою системою уявлень, яка забезпечує тяглисть групи у часі та підтримує її внутрішню цілісність [42, с. 41]. З погляду безпеки це означає, що соціально-психологічна ефективність політики пам'яті залежить не від інтенсивності апеляцій до минулого, а від того, які моделі колективної дії і самосприйняття вона відтворює.

Водночас структура пам'яті має принципове значення для її соціально-психологічної ефективності. За спостереженням А. Ассман, пам'ять, зосереджена виключно на травмі та втраті без включення наративів історичної дієздатності, відповідальності та результату, з часом втрачає консолідуючий потенціал [28, с. 59]. У такому випадку політика пам'яті перестає бути ресурсом соціальної витривалості й перетворюється на чинник довгострокової вразливості.

Вплив політики пам'яті на відчуття суб'єктності як показник соціально-психологічної ефективності. Соціально-психологічний ефект політики пам'яті добре видно там, де суспільство через минуле пояснює власну здатність діяти. Історичний наратив може підтримувати відчуття участі в подіях, відповідальності за вибір, готовності тримати довгу напругу; може, навпаки,

привчати до думки, що історія відбувається з людьми переважно ззовні, а власна дія з'являється лише як реакція на чужу силу.

Наративи, де спільнота постає майже винятково жертвою зовнішніх сил, поступово звужують простір відповідальності: поразки й травми починають сприйматися як замкнений ланцюг втрат, а не як досвід, із якого можна виводити моделі дії [29, с. 10]. Для безпекової сфери це має прямий соціально-психологічний наслідок, бо суспільство, привчене бачити себе лише об'єктом тиску, легше переходить до очікування зовнішнього рішення й важче витримує тривалу мобілізацію власними силами. Л. Нагорна, аналізуючи українську історичну свідомість, звертає увагу на небезпеку домінування жертвних сюжетів, у яких власна дія відходить на другий план, а історія набуває вигляду повторюваної втрати [17, с. 92]. За таких умов політика пам'яті не підсилює психологічну стійкість, а закріплює образ спільноти, якій ніби постійно бракує простору для самостійного рішення.

Баланс травми та сенсу. Колективна травма входить в історичну пам'ять як досвід, який не вичерпується згадкою про втрату. Суспільство щоразу впорядковує його через питання провини, відповідальності, спротиву, мовчання, пам'ятання, а також через те, кому саме відведено місце діяча в розповіді про минуле. Український досвід насильства й втрат у такій площині потребує не лише фіксації самого страждання, а включення травматичних подій у ширший сюжет витримки, рішень і наслідків колективної дії. Джеффри Александер показує, що сила травми формується в процесі інтерпретації, коли подія отримує назву, моральне пояснення й місце в колективному досвіді [29, с. 3]. Пам'ять, зосереджена переважно на втраті, поступово виробляє тональність виснаження: біль зберігається, але майже не переходить у мову дії. Інший ефект дає така організація пам'яті, у якій поряд із руйнуванням залишаються опір, відновлення, помилки, відповідальність і зроблений вибір; тоді травма перестає бути єдиним способом говорити про власне минуле.

Здатність витримувати тривалий тиск як підсумковий показник ефективності. Здатність суспільства витримувати тривалий тиск є ключовим підсумковим показником соціально-психологічної ефективності політики

пам'яті, особливо в умовах затяжних конфліктів та гібридних загроз. Дослідження соціальної стійкості свідчать, що суспільства, історичні наративи яких поєднують досвід втрат із прикладами адаптації та відновлення, демонструють вищий рівень соціально-психологічної витривалості та готовності до тривалих колективних зусиль [17, с. 93].

Георгій Касьянов наголошує, що систематичне відтворення наративів поразки без аналізу їхніх причин і наслідків знижує здатність суспільства до стратегічного самовідтворення та раціонального осмислення власного історичного досвіду [10, с. 25].

Соціально-психологічний вимір безпекової ефективності політики пам'яті залежить від того, які смисли вона повертає в колективну свідомість і які моделі соціальної дії підтримує в довшому часовому горизонті. Ефективною в цьому сенсі стає така політика пам'яті, яка поєднує пам'ять про втрати з досвідом відповідальності, організації й дії, підсилюючи відчуття суб'єктності та готовність суспільства витримувати тривалий тиск. За протилежного перебігу пам'ять поступово втрачає консолідуючу силу й починає працювати не як ресурс національної безпеки, а як чинник соціального виснаження.

Інституційно-стратегічний вимір безпекової ефективності політики пам'яті у межах цього дослідження розуміється як здатність політики національної пам'яті інституційно передавати історичний досвід у формах, придатних для стратегічного навчання держави як складної інституційної системи, формування інституційної пам'яті та підвищення якості довгострокових управлінських рішень [31, с. 99]. Йдеться про те, чи перетворюється минуле на ресурс розвитку стратегічної культури, або ж залишається сукупністю символічних і моральних наративів, не інтегрованих у державне мислення.

На відміну від когнітивного та соціально-психологічного вимірів, інституційно-стратегічна ефективність політики пам'яті проявляється не відразу, а накопичується в тому, як держава читає власний управлінський досвід, які уроки закріплює в інституціях і які моделі дії вважає придатними для повторення в майбутньому. К. Арджирис пов'язував організаційне навчання зі

здатністю інституцій не лише виправляти окремі помилки, а й переглядати ті припущення, процедури та рішення, які ці помилки відтворюють [31, с. 82].

Здатність держави до стратегічного навчання як індикатор ефективності. Безпековий зміст політики пам'яті проявляється тоді, коли минуле не лишається набором дат, символів і втрат, а переходить у досвід державного навчання. Для інституційної спроможності має значення не саме вшанування події, а те, чи виводить держава з неї управлінський урок: які рішення привели до кризи, які процедури не спрацювали, де політична дія запізнилася, а де бракувало відповідальності, координації або здатності діяти раніше, ніж поразка стала неминучою.

У публічному обігу історія часто тримається на моральній оповіді про жертви, героїзм і несправедливість, тоді як управлінська сторона минулого залишається слабше проговореною. Г. Касьянов зазначає, що в українському просторі історія здебільшого функціонує як моральна розповідь, а не як джерело інституційного досвіду й практичних уроків для державного розвитку [10, с. 25]. Через це пам'ять фіксує події, але не завжди переводить їх у стратегічну культуру. Повторювані прорахунки тоді легше повертаються в нових обставинах, бо минулий досвід не закріплюється в процедурах, управлінських рішеннях і способах державної дії.

Наявність позитивних моделей державної дії як показник інституційної спроможності. Політика пам'яті працює на інституційну спроможність тоді, коли в минулому видно не тільки боротьбу, втрати й травми, а й досвід організованої державної дії. Мається на увазі не прикрашання історії, а виведення в публічну пам'ять тих періодів, рішень і практик, де держава діяла як керована система: ухвалювала рішення, пристосовувалася до кризи, відновлювала управління, тримала зв'язок між інституціями та суспільством.

Л. Нагорна звертає увагу, що в українській пам'яттєвій традиції помітніше звучать героїчні й трагічні сюжети, тоді як досвід результативної інституційної дії часто лишається на периферії [17, с. 93]. Через це держава в колективному уявленні постає переважно як поле боротьби або жертва обставин, а не як відтворювана система, здатна працювати після кризи. Для безпекового

мислення така прогалина має прямий наслідок: суспільству складніше уявити державні інститути як інструмент дії, довіряти реформам і бачити в управлінських змінах не чергову декларацію, а спосіб зміцнення власної стійкості.

Вплив політики пам'яті на довгострокове стратегічне планування.

Для державного планування ресурсів, прогнозів і поточних розрахунків недостатньо, якщо за ними не стоїть довший історичний горизонт, у якому держава впізнає себе як політичну тяглість із власними помилками, повторюваними загрозами, незавершеними рішеннями й досвідом відновлення після криз. Р. Козеллек пов'язує політичне мислення зі співвідношенням «простору досвіду» та «горизонту очікувань», де образ минулого впливає на межі уявного майбутнього [41, с. 258]. У працях зі стратегічної культури цей зв'язок простежується вже на рівні державної поведінки: спосіб опису власної історії позначається на послідовності рішень, передбачуваності дій і здатності не втрачати довшу часову лінію під тиском поточної кризи [35, с. 43].

За слабкої пам'яті про тяглість державного розвитку управлінське рішення легко замикається на найближчому подразнику – події, виборчому циклі, зовнішній загрозі, адміністративному дефіциті. Кризова реакція в такій моделі поступово витісняє стратегічну траєкторію, а держава щоразу ніби починає з окремого епізоду, слабо прив'язаного до попередніх уроків. Для національної безпеки така коротка часовість означає втрату стійкої лінії дії: попередній досвід залишається в символічному обігу, проте не переходить у процедури, пріоритети й управлінську пам'ять.

Політика пам'яті, здатна підтримувати інституційну тяглість, розширює планування за межі однієї кризи або політичного циклу. Минуле в такому разі не зводиться до символічного ресурсу, бо дає матеріал для розпізнавання повторюваних загроз, перевірки попередніх рішень і закріплення довшої лінії державної дії. За відсутності цього шару національна пам'ять в Україні зберігає мобілізаційний і символічний потенціал, однак її інституційно-стратегічний вимір лишається недостатньо розгорнутим для довготривалої безпекової політики.

РОЗДІЛ II. ВИЗНАЧЕННЯ КЛЮЧОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ БЕЗПЕКОВОГО ВПЛИВУ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

2.1. Від архітектури до спроможності політики національної пам'яті

Проведений у попередніх розділах аналіз будови політики національної пам'яті та критеріїв її безпекової ефективності підводить до висновку, що сама наявність інституційно оформленої сфери пам'яті ще не означає її здатності працювати на національну безпеку. Політика пам'яті може мати установи, нормативні акти, освітні програми, пам'ятні дати й публічні сенси, але при цьому лишатися функціонально слабкою, фрагментованою або реактивною, коли окремі рішення не складаються в довшу лінію державної дії.

У цьому сенсі політика національної пам'яті постає не як сукупність окремих заходів чи символічних рішень, а як система, ефективність якої визначається внутрішньою узгодженістю її елементів, здатністю до довгострокового відтворення смислів і вбудованістю у стратегічне мислення держави. Як показують дослідження у сфері *memory studies*, сам факт державного втручання у сферу пам'яті не гарантує ані когнітивної стійкості суспільства, ані зниження його вразливості до маніпуляцій; вирішальним є те, яким чином організовано це втручання [32, с. 39].

Вплив політики пам'яті на національну безпеку не виникає миттєво, бо пам'ять діє в довших часових горизонтах і проходить через ідентичності, способи пояснення реальності та очікування щодо майбутнього. Через це пам'ять може підтримувати стійкість, але може й закріплювати довготривалі вразливості. Дж. Александер, розглядаючи культурну травму, підкреслює, що травматичний досвід стає частиною колективної ідентичності тоді, коли суспільство публічно визначає його причини, носіїв відповідальності й наслідки для спільного життя [29, с. 10]. Якщо такого опрацювання немає, пам'ять здатна

консервувати відчуття символічної поразки й соціального виснаження навіть за наявності формально розвинених інституцій.

З погляду національної безпеки значення має не кількість меморіальних практик і не обсяг пам'яттєвого контенту, а внутрішня працездатність політики пам'яті, тобто її здатність підтримувати когнітивну стійкість суспільства, поєднувати пам'ять про втрати з досвідом дії, зменшувати простір для зовнішніх маніпуляцій, закріплювати історичну тяглість держави й переводити минуле з площини символічного вшанування в площину інституційного навчання:

1. Формувати цілісне когнітивне поле;
2. Підтримувати відчуття історичної суб'єктності;
3. Забезпечувати навчальну та прогностичну функцію історичного досвіду;
4. Зменшувати, а не накопичувати вразливості національної пам'яті.

Як зазначає Георгій Касьянов, слабкість української політики пам'яті полягає не у відсутності уваги до минулого, а у браку узгодженої логіки його інтерпретації та використання, що перешкоджає перетворенню пам'яті на інструмент стратегічного мислення [10, с. 25].

Отже, перед переходом до аналізу конкретних проблем і суперечностей у сфері національної пам'яті необхідно зафіксувати головний висновок цього розділу: безпековий ефект політики пам'яті можливий лише тоді, коли вона функціонує як внутрішньо цілісна система, здатна підтримувати зв'язок між інституціями, наративами, освітнім простором, публічною комунікацією та стратегічним баченням держави. За фрагментованої, реактивної або одновимірної моделі навіть інтенсивне державне втручання не забезпечує стабілізуючої й інтеграційної дії, бо окремі елементи пам'яті не складаються в довшу лінію суспільної та інституційної стійкості.

Із цього підходу випливає потреба наступного етапу аналізу – визначення тих елементів політики національної пам'яті, від стану яких безпосередньо залежить її працездатність і, відповідно, вплив на національну безпеку. Подальші підрозділи зосереджуються на обґрунтуванні такого відбору та переході до системного аналізу ключових складових політики пам'яті, через які

проявляються її когнітивний, соціально-психологічний та інституційно-стратегічний ефекти.

2.2. Принципи відбору ключових елементів політики національної пам'яті

Відбір ключових елементів політики національної пам'яті не може спиратися лише на помітність теми в публічному просторі, рівень конфліктності або емоційну насиченість сюжету. Для безпекового аналізу цього недостатньо, бо гучність теми ще не означає її довгої дії на державну спроможність. Значення мають ті складові пам'яті, які впливають на спосіб осмислення суспільством власного походження, меж політичної відповідальності, тяглості державності й здатності діяти після криз. Саме тому відбір у цій роботі вибудовується не навколо символічної виразності окремих тем, а навколо їхньої функції в довгому безпековому горизонті.

Передусім уваги потребують ті елементи, які задають базові смисли історичного розвитку. Йдеться про уявлення, з яких починається відповідь на питання: звідки походить політична спільнота, де в її історії були розриви, що вважалося продовженням державної традиції, а що – втратою або підміною. Такі смисли не завжди помітні в щоденній політиці, однак саме вони визначають межі історично можливого для суспільства. Я. Ассман пов'язує культурну пам'ять із нормативною функцією, через яку спільнота окреслює прийнятне й мислиме в довгій перспективі [32, с. 41].

Не меншого значення набуває те, як пам'ять описує роль самого суспільства в історії. Один і той самий досвід може подаватися як послідовність зовнішніх ударів, де спільнота лише переживає наслідки чужої сили, або як історія рішень, відповідальності, помилок і спроб дії. У першому випадку посилюється образ пасивної жертви, у другому – зберігається відчуття суб'єктності. Дослідження *cultural trauma* показують, що наративи втрати й поразки, не доповнені осмисленням дії та відповідальності, поступово знижують рівень соціальної агентності й готовність до довгих зусиль [29, с. 11].

Окремого значення набувають елементи пам'яті, дія яких не завершується разом із політичним циклом. Частина сюжетів швидко зникає після зміни влади, інформаційної хвилі або чергової кризи, тоді як інші переходять між поколіннями, закріплюються в освіті, родинній пам'яті, міських просторах, ритуалах і публічній мові. Саме така тривалість робить пам'ять не коротким мобілізаційним ресурсом, а чинником стратегічної витривалості [28, с. 61].

Водночас значення має не тільки зміст пам'яті, а й спосіб її поширення. Тема, яка залишається в академічному або вузькому меморіальному середовищі, має один вплив; сюжет, що входить у шкільні програми, медіа, державні церемонії, пам'ятні дати й офіційну комунікацію, працює вже як масовий механізм формування історичних орієнтирів. Г. Касьянов звертає увагу на те, що проблема політики пам'яті полягає не лише в наявності різних наративів, а й у способі їхнього масового відтворення без узгодженого зв'язку між ними [10, с. 27].

До кола подальшого аналізу мають входити також ті вузли пам'яті, які вразливі до зовнішнього втручання. Історичне походження, мова, війни, державність, героїчні й травматичні сюжети легко стають матеріалом для когнітивного впливу, бо через них можна підривати довіру, роз'єднувати групи, нав'язувати чужу версію минулого або знецінювати саму ідею української політичної суб'єктності. Дослідження гібридних загроз фіксують, що пам'яттєві вузли часто стають об'єктами довготривалого інформаційного тиску [43, с. 14].

Отже, ключові елементи політики національної пам'яті в цій роботі відбираються не за тематичною помітністю й не за силою емоційної реакції. Підставою для відбору є їхня здатність формувати історичні смисли, підтримувати відчуття суб'єктності, діяти в міжпоколінньому часі, масштабуватися через освіту й публічну комунікацію, а також ставати точками зовнішнього когнітивного впливу. На цій основі далі можна виокремити обмежене коло елементів, які справді визначають безпекову ефективність політики пам'яті.

2.3. Визначення об'єктів подальшого цілеспрямованого аналізу

Застосування наведених вище принципів відбору дозволяє перейти від загальної оцінки спроможності політики національної пам'яті до виокремлення ключових напрямів, стан яких визначає працездатність системи в цілому. Йдеться не про вичерпний перелік проблем або суперечностей пам'яттєвої сфери, а про обмежене коло структурних зон, що відповідають сукупності безпекових критеріїв і мають непропорційно великий вплив на довгострокову стійкість держави.

Народження нації. Першим напрямом виступає концепт «народження нації» як точка історичного входу, від якої вибудовується уявлення про початок політичної й культурної суб'єктності, тяглість державності, розриви в її розвитку та способи подальшого відновлення. Через цей концепт суспільство пояснює, коли воно стало політичною спільнотою, що в його історії було продовженням власної традиції, а що – перериванням, підміною або зовнішнім привласненням. Б. Андерсон пов'язував націю з уявленою політичною спільнотою, яка формується через спільні образи походження, належності й історичної долі [30, с. 36]. У ширшому вимірі подібні наративи виконують також функцію інтеграції у наднаціональні політичні спільноти, оскільки, як зазначає Алейда Сієрп, історична пам'ять може слугувати інструментом формування транснаціональних ідентичностей та легітимації цивілізаційного вибору [47, с. 14].

Календар національних свят і пам'ятних дат. Другим напрямом є календар національних свят і пам'ятних дат, через який держава впорядковує історичний час і задає ієрархію подій, що мають регулярно повертатися в публічну мову, освіту, церемонії та медійні практики. Регулярне повторення дат і ритуалів підтримує певний баланс між героїчними, трагічними та інституційними сюжетами, поступово формуючи емоційно-сміслові акценти, які переживають окремі політичні цикли. П. Нора показує, що дати, місця й ритуали стають точками закріплення пам'яті, коли спільнота через них матеріалізує власне уявлення про минуле [44, с. 12].

Національні герої. Третім напрямом постає формування образу національних героїв, разом із практиками героїзації, деміфологізації та повернення історичних постатей у публічний простір. Через персоніфікацію минулого суспільство отримує не лише імена для вшанування, а й моделі дії, відповідальності, ризику, політичного вибору та здатності приймати рішення в умовах тиску. У цьому сенсі героїчний наратив прямо впливає на відчуття суб'єктності, бо показує, чи постає історичний результат наслідком організованої дії, випадкового збігу обставин або виключно жертвності. Г. Касьянов звертає увагу, що історична політика в Україні значною мірою розгорталася довкола конкуренції символічних постатей і способів їхнього публічного тлумачення [10, с. 25].

Логіка історичного розвитку народу і держави. Четвертим напрямом є спосіб репрезентації історичного розвитку – як причинно пов'язаного процесу або як набору розірваних подій, слабо з'єднаних між собою. Саме від цього залежить навчальна функція історичного досвіду: за наявності зв'язку між подіями суспільство бачить не лише втрати й перемоги, а й рішення, помилки, наслідки, повторювані загрози та способи відновлення після криз. Р. Козеллек пов'язував політичне мислення з поєднанням «простору досвіду» й «горизонту очікувань», де минуле впливає на межі уявного майбутнього [41, с. 258]. Фрагментарне бачення історії, навпаки, ускладнює розуміння причин і наслідків державних рішень, послаблюючи здатність пам'яті працювати як ресурс стратегічного навчання.

Позитивний досвід державної організації. П'ятим напрямом є репрезентація позитивного досвіду державної організації, тобто наявність або відсутність у політиці пам'яті наративів інституційної спроможності, ефективного управління та історичного успіху. Цей напрям визначає, чи постає держава у колективній пам'яті як система, здатна до організації, навчання й адаптації, або ж переважно як об'єкт зовнішнього тиску та постійного виживання.

Таким чином, окреслені напрями відповідають сукупності критеріїв, визначених у підрозділі 3.2, і впливають не на окремі аспекти пам'яті, а на її

системну логіку. Саме тому вони вводяться в цій роботі як об'єкти подальшого цілеспрямованого аналізу, що у наступних підрозділах дозволить перейти до їхнього системного аналізу з погляду національної безпеки.

РОЗДІЛ III. АУДИТ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Проведений у попередніх розділах теоретичний аналіз політики національної пам'яті та критеріїв її безпекової ефективності створює підґрунтя для переходу від концептуального рівня до прикладного аналізу. Якщо у попередніх розділах було сформовано аналітичну рамку та визначено ключові елементи політики пам'яті, що мають вирішальне значення для національної безпеки, то в межах цього розділу здійснюється їх аудит у чинній українській моделі.

Аудит здійснюється за п'ятьма ключовими елементами, відібраними відповідно до принципів, визначених у підрозділі 2.3. Першим об'єктом такого аудиту є концепт «народження нації», оскільки саме він задає стартову рамку історичної суб'єктності та визначає, з якої точки вибудовується тяглість політичного розвитку.

3.1. Народження нації: як концептуальна проблема політики національної пам'яті

Народження нації як когнітивна точка входу. Питання «народження нації» у політиці національної пам'яті виконує не стільки символічну, скільки функціональну роль, бо саме через нього політична спільнота визначає момент власного історичного входу, від якого починається уявлення про тяглість державності, межі політичної відповідальності та нормальність існування власної держави. У цьому сенсі «народження нації» слід розглядати не як дискусію про етногенез чи культурні витоки, а як аналітичний концепт, що фіксує момент початку окремої історичної траєкторії політичної спільноти [32, с. 42].

У безпековому вимірі наявність чітко визначеної точки входу зменшує простір для маніпуляцій навколо походження державності, обмежує можливість нав'язування зовнішніх схем історичного розвитку й підтримує здатність держави мислити себе в довшому часовому горизонті. Там, де така точка входу залишається розмитою, історична тяглість легше підміняється уявленнями про випадковість державного існування або його вторинність щодо інших політичних центрів.

Україна як держава без узгодженої дати народження. У чинній публічній політиці пам'яті України відсутня узгоджена відповідь на питання, коли саме відбувається «народження» української політичної спільноти. У різних дискурсивних полях як вихідні точки по черзі пропонуються археологічні культури, Київська Русь, Козацька держава, національне відродження ХІХ ст., визвольні змагання 1917-1921 рр. або проголошення незалежності у 1991 р. Кожна з цих опор має власну історичну вагу, однак за відсутності інтегрованої рамки вони функціонують як паралельні, а інколи взаємовиключні маркери.

У дослідженнях політики пам'яті така ситуація описується як фрагментоване наративне поле, у межах якого держава не задає єдиної логіки тяглості, а пам'ять функціонує реактивно, залежно від поточного політичного чи символічного контексту [17, с. 91]. У результаті історична суб'єктність постає не як норма, а як серія винятків або тимчасових спалахів.

Редукція установчих подій і втрата функції точки входу. Однією з уразливостей чинної моделі стає редукція потенційно установчих подій до вузьких моральних або символічних трактувань. Події, здатні виконувати функцію цивілізаційної чи політико-інституційної точки входу, у публічному дискурсі нерідко відокремлюються від розмови про державотворення, міжнародну суб'єктність, адміністративну організацію та довготривалі політичні наслідки.

У такій конфігурації історичні символи зберігають емоційну вагу, але втрачають аналітичну та інституційну функцію. Як зазначає Георгій Касьянов, у політиці пам'яті України домінує символічно-моральна логіка, яка витісняє

аналітичне осмислення структурних змін і рішень, що формували державну тяглисть [39, с. 236].

Когнітивна вразливість і зовнішнє перехоплення наративу. Відсутність чітко окресленої точки історичного входу створює когнітивний вакуум, у межах якого зовнішні актори отримують можливість нав'язувати альтернативні схеми походження української державності. Йдеться не про сам факт історичної дискусії, а про втрату смислового контролю над установчими символами й базовими рамками історичного самопису. За таких умов походження держави може подаватися як похідне, випадкове або вторинне щодо інших політичних центрів, що безпосередньо впливає на сприйняття легітимності української суб'єктності в сучасності.

Як наголошує Людмила Нагорна, відсутність інтегрованої логіки пам'яті є одним із ключових чинників її вразливості до зовнішніх інформаційних і наративних впливів [17, с. 91]. За таких умов політика пам'яті не виконує функцію когнітивного захисту і не здатна обмежувати простір маніпуляцій щодо суб'єктності.

Безпекові наслідки чинної моделі. Відповідно до критеріїв безпекової ефективності політики національної пам'яті, відсутність узгодженого концепту «народження нації» має низку системних наслідків:

1. Зниження стійкості до маніпуляцій щодо походження та історичної легітимності державності.
2. Формування уявлення про державність як випадкову або тимчасову конструкцію, що послаблює довгострокову мотивацію.
3. Відсутність наративного якоря, необхідного для вибудовування тяглості управлінських моделей і стратегічного планування.

У чинній моделі політики національної пам'яті концепт «народження нації» функціонує фрагментарно й неповноцінно. Держава володіє потужними історичними символами, однак не використовує їх як інструмент фіксації власної історичної суб'єктності та як елемент національної безпеки.

3.2. Календар національних свят і пам'ятних дат: аудит символічної та смислової архітектури

Державний календар свят і пам'ятних дат не зводиться до службового переліку урочистостей, бо через нього суспільство щороку повертається до минулого – у хвилинах мовчання, зверненнях посадовців, шкільних заходах, міських церемоніях, символіці та медійних згадках. Одні події знову й знову опиняються в центрі уваги, інші лишаються на периферії або зберігаються переважно в пам'яті окремих середовищ. Із цього поступово складається звичний порядок бачення історії: де закріплюється досвід болю, де виникає гордість, де суспільство пам'ятає втрату, а де – досвід витримки, організації та спільної дії.

Разова меморіальна акція швидко минає, якщо за нею не стоїть повторення. Дата, яка повертається щороку, входить у шкільний календар, медіа, офіційні церемонії, родинні розмови й міський простір; подія вже не лишається віддаленим епізодом із підручника. Теорія культурної пам'яті розглядає таку повторюваність як один зі способів закріплення колективних уявлень у часі [44, с. 14]. Суспільство не просто знає про подію, а щоразу повертається до неї як до місця, звідки пояснює власні втрати, межі відповідальності й досвід спротиву.

Держава закріплює цей порядок указами, урядовими рішеннями й офіційними практиками вшанування. В українському випадку добре видно, як змінювалася пам'ять про Другу світову війну [25]. Відхід від радянського святкового канону, мова пам'яті й примирення, нові символи та інші акценти в церемоніях показали, що календар не буває нейтральним. У ньому держава не просто фіксує дати, а змінює спосіб розповіді про минуле й визначає, з якими історичними сюжетами суспільство входить у теперішнє [21].

Домінування травматичних дат у чинному календарі. Календар національних свят і пам'ятних дат в Україні значною мірою виріс із досвіду воєн, репресій, Голодомору, окупацій, депортацій і масових убивств. Такий добір дат не є випадковим, бо значна частина українського ХХ століття довго

лишалася або в родинній пам'яті, або в архівах, або в напівмовчанні, коли про подію знали, але не мали для неї повноцінної публічної мови. Повернення цих сюжетів у державний календар означало не просто появу пам'ятних днів, а повільне виведення травматичного досвіду з приватного мовчання в простір загального обговорення.

Поступово календар став щільніше заповнюватися датами втрати, ніж датами, пов'язаними з організацією життя після удару. У ньому набагато слабше видно дипломатію, роботу адміністрацій, відновлення інституцій після криз, переговори, локальні форми самоорганізації, повсякденну працю людей, які тримали школу, церкву, громаду, військо, пресу, підпілля або державну службу.

Трагічні сюжети були необхідні українській політиці пам'яті, бо без них жертви знову опинилися б у тіні, а досвід насильства розпався б на окремі родинні історії. Проблема виникає тоді, коли така пам'ять майже не залишає місця для розмови про дію після втрати. У календарі є багато дат, які вчать пам'ятати біль, проте значно менше дат, які показують, як суспільство збирало себе після поразки, як утримувало інституції, як організовувало спротив і як поверталось до державної роботи. Дослідники політики пам'яті також звертають увагу на цю нерівність: трагічні сюжети допомагали втримувати ідентичність, але звужували розмову про державну спроможність і політичну організацію [10, с. 28].

Когнітивні наслідки чинної структури календаря. Календар пам'яті визначає не лише перелік офіційних дат. Разом із ним суспільство отримує певний порядок повернення до минулого: коли треба сумувати, кого згадувати, що засуджувати, навколо яких подій відчувати спільність. За переваги травматичних дат цей порядок веде передусім до жалоби, співпереживання й морального осуду насильства. Без такого повернення жертви справді швидко зникають із публічної уваги, однак надмірна концентрація на травмі поступово звужує розмову про рішення, відповідальність, організацію, помилки й інституційні дії, здатні стати досвідом для майбутнього.

Г. Касьянов пов'язує українську політику пам'яті з тривалим прагненням відновити історичну справедливість і повернути жертвам публічне визнання

[17, с. 89]. Звідси сила меморіального компонента: він відповідав на замовчування, радянські фальсифікації й довгу заборону відкрито говорити про насильство. Проте календар, побудований переважно на такій пам'яті, гірше працює як інструмент історичного мислення, адже у ньому бракує дат, які нагадували б про результативні рішення, інституції, що витримували тиск, і форми самоорганізації, завдяки яким суспільство не втрачало здатності діяти.

Фрагментація смислових зв'язків і втрата історичної тяглості. Окремі дати календаря пам'яті нерідко виходять у публічний простір як самостійні сюжети. День жалоби, день спротиву, дата репресій, річниця воєнної події повертають суспільство до певного досвіду, але між ними не завжди видно внутрішній зв'язок. Календар фіксує точки пам'яті, однак слабше показує, як одна історична ситуація виростала з іншої, де накопичувався досвід, чому повторювалися помилки й які форми дії допомагали суспільству витримувати себе після удару.

Для когнітивної безпеки така розірваність небезпечна тим, що історія починає сприйматися уривками. Сильна емоційна подія повертається в пам'ять, але не завжди переходить у пояснення; без пояснення вона легше стає матеріалом для випадкового або маніпулятивного використання. Трагедія, спротив, поразка й втрата існують поруч, однак не складаються в досвід, який допомагає точніше читати теперішні загрози. Я. Ассман пов'язує культурну пам'ять із передачею впорядкованих смислів у часі, тому сама наявність події в календарі ще не гарантує її здатності працювати як інструмент розуміння [32, с. 40].

Соціально-психологічні обмеження чинної моделі календаря. Соціально-психологічний вимір також виявляє обмеження чинної моделі календаря пам'яті. Регулярне відтворення переважно травматичних сюжетів сприяє закріпленню образу історії як простору постійних втрат і випробувань, у якому суспільство виступає радше об'єктом зовнішніх впливів, ніж носієм тривалої суб'єктної дії.

Як зазначає Джеффри Александер, пам'ять, зосереджена виключно на травмі без включення наративів сенсу, дії та відповідальності, з часом втрачає

консолідує потенціал і може сприяти накопиченню соціальної втоми [29, с. 10]. У довгостроковій перспективі це знижує соціально-психологічну витривалість та готовність до тривалих колективних зусиль.

Безпекові наслідки чинної моделі календаря пам'яті пов'язані з тим, як суспільство звикає читати власне минуле. Коли в календарі частіше з'являються війни, репресії, окупації, депортації й втрати, легше закріплюється:

1. Образ України як простору постійної поразки й зовнішнього тиску стає зручним матеріалом для маніпуляцій;
2. Державність починає сприйматися переважно як виживання після ударів, а рішення, дипломатія, військо, адміністрація, громади й відновлення інституцій видно слабше;
3. Пам'ять про жертв відривається від пам'яті про дію, тому минуле гірше підтримує довгу мотивацію.

Чинний календар справді повертає травматичним подіям публічне місце й утримує пам'ять про насильство. Однак поряд із втратою в ньому бракує досвіду дії: відновлення управління, домовленостей, військової організації, роботи школи, церкви, громади, преси, підпілля або державної служби.

3.3. Національні герої: аудит оптики оцінки історичних постатей

Образи національних героїв у політиці пам'яті виконують не лише меморіальну роль, бо через конкретні постаті історичний досвід набуває форми вчинку, рішення, помилки, відповідальності або свідомого ризику. У суспільній уяві герой поступово стає не просто знаком минулого, а способом пояснення того, як людина або група діяла під тиском війни, окупації, внутрішнього конфлікту, поразки чи загрози розпаду державного порядку. Разом із такою постаттю закріплюються уявлення про допустиму поведінку, межу поступок, ставлення до сили, переговорів, підпорядкування, спротиву й відповідальності перед спільнотою.

Публічне представлення героя тому не зводиться до вшанування імені, пам'ятника або річниці. У ньому завжди присутній відбір рис, які суспільство

готове визнати зразковими: здатність ухвалювати рішення під тиском, готовність брати на себе наслідки, уміння тримати спільноту, не втрачати керованість у кризі й діяти тоді, коли звичні інституційні опори вже ослаблені.

Сакралізовані образи як домінантна модель пам'яті. У чинній політиці національної пам'яті України домінує модель героїзації, що ґрунтується на сакралізації історичних постатей. У межах цієї моделі національні герої постають як морально бездоганні та майже позаісторичні фігури, дії яких виводяться за межі аналітичного розгляду.

Разом із тим дослідження колективної пам'яті вказують, що сакралізація історичних фігур істотно обмежує аналітичний потенціал пам'яті та зводить її до міфологічного наративу, у якому мобілізаційна функція переважає над навчальною [17, с. 91].

Втрата аналітичного виміру та табування історичних рішень стають одним із головних обмежень сакралізованої моделі героїзації, бо історична постать у такій оптиці дедалі рідше розглядається як політичний актор, що діяв в умовах тиску, браку ресурсів, неповної інформації, внутрішніх суперечностей і загрози поразки. Замість аналізу рішень, мотивів, помилок і наслідків у публічному просторі закріплюється образ носія «єдино правильного» вибору, який ніби не потребує пояснення. У результаті з публічного простору пам'яті витісняється аналіз:

1. Альтернативних стратегій, що існували на момент ухвалення рішень;
2. Впливу внутрішніх і зовнішніх контекстів;
3. Довгострокових наслідків обраних політичних курсів.

Георгій Касьянов зауважує, що міфологізація минулого робить його непридатним для осмислення сучасних викликів, оскільки історія перестає бути джерелом знань і перетворюється на набір символів, відірваних від реального досвіду політичної дії [17, с. 91].

Аналітичний героїзм у межах цього дослідження використовується не як нова нормативна модель героїзації, а як критерій аудиту політики пам'яті. Йдеться про перевірку того, чи здатна чинна модель публічного вшанування зберігати авторитет історичних постатей, не виводячи їхні рішення, помилки,

суперечності й наслідки за межі аналізу. Такий підхід не руйнує героїчний образ, а повертає йому історичну конкретність, показуючи героя не як недоторканий символ, а як діяча, чий вибір формувався під тиском обставин і може бути джерелом державного навчання.

Застосування цього критерію виявляє, що сакралізована модель героїзації втрачає безпекову ефективність у тих випадках, коли:

1. Історичні постаті виводяться за межі критичного аналізу;
2. Стратегічні помилки табууються або витісняються;
3. Пам'ять формує культ особи замість культури відповідальності;
4. Минуле використовується переважно для мобілізації, а не для навчання.

Безпекові наслідки чинної моделі героїзації пов'язані з тим, що сакралізований образ підтримує стійкість, жертвність і спротив, але часто прибирає з історичної постаті звичайну політичну складність. Герой у такому викладі вже не завжди постає людиною, яка діяла за браку ресурсів, під тиском, серед конфліктів, помилок і невизначеності. Звідси виникає кілька наслідків:

1. Історичні діячі виходять із простору критичного аналізу, тому суспільство гірше засвоює практичні уроки минулого;
2. Поразки й втрати легше пояснити зовнішнім злом або зрадою, а власні прорахунки, суперечки, невдалі рішення й межі можливого лишаються збоку;
3. Героїзація слабше працює як навчання на рішеннях і помилках, бо замість живої історичної постаті закріплюється недоторканий символ.

У чинній моделі герой добре працює як мобілізаційний символ, здатний підтримувати відчуття спротиву, витримки й готовності до дії. Значно слабше в цій моделі проговорюється інше – складність вибору, відповідальність за рішення, помилка, ціна політичного кроку та наслідки, з якими суспільству доводилося жити після нього.

3.4. Логіка історичного розвитку народу і держави: фрагментарність пам'яті та втрата безперервності

У межах цього підрозділу здійснюється аудит того, яким чином у чинній політиці національної пам'яті України репрезентується логіка історичного розвитку народу і держави в часовому вимірі. Ключовим предметом аналізу є наявність або відсутність цілісного уявлення про історію як безперервний процес трансформацій, адаптацій та відновлення державної і суспільної суб'єктності.

У дослідженнях культурної пам'яті підкреслюється, що саме уявлення про безперервність є базовою умовою формування стійкої ідентичності у довгому часовому горизонті, оскільки воно поєднує минуле, теперішнє і майбутнє в єдину смислову траєкторію [32, с. 39].

Фрагментарна часова оптика як домінантна модель. Однією з базових вразливостей чинної політики національної пам'яті залишається фрагментарна часова оптика. В освітньому, меморіальному та публічному просторі історія України часто подається як сукупність окремих періодів і подій, що стоять поруч, але не завжди вибудовуються в послідовний розвиток. Минуле тоді постає радше як низка зламів, катастроф і починань «з нуля», ніж як накопичення досвіду, рішень, помилок, інституційних спроб і форм відновлення після поразок. Г. Касьянов зауважує, що така модель історичного наративу закріплює відчуття розірваного часу й ускладнює сприйняття державності як тривалого процесу, а не набору коротких епізодів [39, с. 238].

Втрата безперервності та епізодичне бачення державності. Фрагментарність пам'яті безпосередньо пов'язана з утратою уявлення про безперервність державності. Історія держави в такій оптиці часто читається як послідовність коротких спалахів суб'єктності, розділених довгими періодами занепаду, зовнішнього домінування або вимушеного мовчання. Через це слабшає сприйняття історії як процесу інституційного становлення,

а державність починає виглядати нестійким або тимчасовим утворенням, що щоразу мусить доводити право на існування.

У термінах теорії історичного часу це означає розрив між «досвідом минулого» та «очікуванням майбутнього», що є ключовим індикатором нестабільності колективних уявлень [41, с. 258]. За таких умов історія втрачає функцію довгого горизонту орієнтації.

Освітній і публічний вимір фрагментації часу. Освітні практики також підтримують цю розірваність, коли історія структурується за періодами без достатнього показу зв'язків між ними. Подібний принцип діє і в публічних наративах, де окремі події актуалізуються ситуативно – залежно від політичної потреби, річниці, меморіального конфлікту або інформаційної хвилі. Л. Нагорна звертає увагу, що за браком наскрізного пояснення історія починає виконувати переважно символічну, а не аналітичну функцію, тому її складніше використовувати як ресурс державного мислення [17, с. 91].

Час як вразливість у політиці пам'яті. За відсутності цілісного бачення історичного розвитку час перестає працювати як стратегічний ресурс. Минуле не дає довгострокових орієнтирів, майбутнє не вибудовується як продовження попереднього досвіду, а сучасні рішення дедалі легше замикаються на найближчій кризі. Така розірваність часових горизонтів підсилює реактивний підхід до загроз, бо держава й суспільство частіше відповідають на окремих подразник, ніж спираються на накопичену управлінську, політичну й інституційну пам'ять.

У дослідженнях стратегічної культури наголошується, що держави, які інтерпретують власну історію як безперервний процес, демонструють вищу здатність до стратегічної послідовності та передбачуваності [36, с. 46].

Безпекові наслідки чинної моделі часової репрезентації. Відповідно до критеріїв безпекової ефективності політики національної пам'яті,

фрагментарна модель репрезентації історичного розвитку має такі системні наслідки:

1. Когнітивний вимір: відсутність цілісної часової логіки знижує здатність суспільства встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями минулого та сучасними викликами. Історія перестає бути аналітичним інструментом і не підтримує формування стратегічного мислення [32, с. 39; 41, с. 258].
2. Соціально-психологічний вимір: епізодичне бачення державності формує відчуття історичної нестабільності та тимчасовості суб'єктності, що послаблює довгострокову мотивацію і сприяє накопиченню соціальної втоми [17, с. 91].
3. Інституційно-стратегічний вимір: відсутність уявлення про історію як безперервний процес ускладнює використання минулого як джерела інституційного навчання та знижує здатність держави вибудовувати послідовні управлінські моделі у довгому часовому горизонті [36, с. 47].

Отже, фрагментарна репрезентація історичного часу в чинній політиці національної пам'яті обмежує орієнтаційну й навчальну функції історичного досвіду. У безпековому вимірі це означає зниження потенціалу історії як ресурсу довгострокового стратегічного мислення, бо минуле зберігається в символах і датах, але слабше переходить у здатність держави й суспільства діяти в довгій часовій перспективі.

3.5. Позитивний досвід державної організації: обмежена репрезентація успішних моделей

Одним із елементів аудиту політики національної пам'яті стає аналіз того, як у публічному та державному наративах представлено позитивний досвід державної організації. Йдеться не про ідеалізацію минулого й не про створення нового героїчного міфу, а про здатність політики пам'яті бачити ті періоди, у яких держава демонструвала управлінську спроможність, інституційну

сталість, адаптацію до складних умов і здатність утримувати порядок після криз.

Проведений аудит показує, що дефіцит таких прикладів у чинній політиці пам'яті не пов'язаний із браком історичного матеріалу. Значно помітнішою є інша проблема: відповідні сюжети слабо осмислюються в аналітичному вимірі й рідко входять до символічної, освітньої та комунікаційної будови пам'яті. Через це історія частіше повертається як досвід втрати, спротиву або морального випробування, тоді як досвід управління, домовленостей, інституційного відновлення й державної роботи лишається на периферії.

Дисбаланс між досвідом втрат і досвідом результативної дії. У структурі національного історичного нарративу справді переважають сюжети, пов'язані з поразками, репресіями, катастрофами та зовнішнім насильством. Така домінанта зрозуміла з огляду на травматичний досвід ХХ століття, однак у межах політики національної пам'яті вона створює дисбаланс між репрезентацією страждання та репрезентацією результативної державної дії. Л. Нагорна звертає увагу, що в українській пам'яттєвій традиції значно краще представлені героїчні й трагічні сюжети, ніж приклади інституційної практики, унаслідок чого держава частіше постає жертвою історії, а не суб'єктом тривалого управлінського розвитку [17, с. 92].

Витіснення інституційного досвіду з публічної пам'яті. Навіть ті періоди, які можуть бути прочитані як приклади відносно ефективної державної організації, рідко осмислюються саме через інституційний вимір. Публічна увага частіше зосереджується на персоналіях, конфліктах або символічних подіях, тоді як механізми управління, ухвалення рішень, фінансової організації, дипломатії, адміністративної роботи й підтримання стабільності залишаються поза фокусом. Унаслідок цього пам'ять зберігає образи героїв і травм, але слабше передає досвід того, як держава діяла, помилялася, навчалася й відновлювала керованість у складних умовах.

Як зазначає Георгій Касьянов, така редукція історичного досвіду до символічного або морального виміру позбавляє пам'ять її аналітичної функції

та ускладнює використання минулого як джерела знань для сучасної державної практики [10, с. 26].

Обмеження навчальної функції історії. За відсутності системної репрезентації позитивного досвіду державної організації історія втрачає свою навчальну функцію. Пам'ять перестає працювати як простір аналізу управлінських рішень, компромісів і стратегій, а відтак не сприяє формуванню уявлень про можливість результативної державної дії в умовах обмежених ресурсів і зовнішнього тиску.

У дослідженнях стратегічної культури підкреслюється, що держави, які інтерпретують власну історію не лише як низку криз, а як процес накопичення управлінського досвіду, демонструють вищий рівень стратегічної послідовності та інституційної впевненості [35, с. 36].

Символічні наслідки обмеженої репрезентації успіху. Обмежена присутність позитивних моделей державної організації в публічній пам'яті формує символічне поле, у якому успішна інституційна дія сприймається радше як виняток, ніж як результат тривалої, послідовної й відтворюваної роботи. Через це державність частіше постає нестійкою конструкцією, що ніби приречена знову проходити кризи й поразки, тоді як досвід відновлення, адаптації, управлінської витримки й організованої дії лишається слабше вписаним у спільне уявлення про минуле.

У такому контексті історичний досвід гірше підтверджує спроможність держави до відновлення та адаптації. Пам'ять не стільки показує, як суспільство й інституції виходили з криз, скільки закріплює образ постійної уразливості, що впливає і на сприйняття сучасних викликів. Г. Касьянов показує, що українська історична політика часто рухалася навколо конфліктних і травматичних сюжетів, через що досвід державної організації слабше переходив у масову мову пам'яті [10, с. 29].

Безпекові наслідки чинної моделі репрезентації позитивного досвіду. Відповідно до критеріїв безпекової ефективності політики національної пам'яті, обмежена репрезентація позитивного досвіду державної організації має такі системні наслідки:

1. Когнітивний вимір: відсутність аналітично осмислених прикладів результативної державної дії знижує здатність суспільства використовувати історичний досвід як джерело знань і орієнтирів для ухвалення рішень у сучасних умовах [10, с. 29].
2. Соціально-психологічний вимір: домінування наративів втрат і поразок сприяє формуванню уявлення про обмежену дієздатність власної держави, що послаблює довгострокову мотивацію та стратегічну впевненість суспільства [17, с. 92].
3. Інституційно-стратегічний вимір: за відсутності системного осмислення позитивного досвіду державної організації держава втрачає можливість інтегрувати історичні уроки у формування управлінських моделей і стратегічного планування, що знижує її спроможність діяти послідовно у довгому часовому горизонті [36, с. 47].

Отже, аудит засвідчує, що дефіцит позитивних історій державної організації в політиці національної пам'яті України є наслідком способу репрезентації історичного досвіду, а не браку самих прикладів. За таких умов пам'ять відтворює переважно досвід втрат і поразок, значно слабше – досвід результативної інституційної дії, що перетворює історіографічну проблему на чинник безпекової уразливості.

3.6. Узагальнення результатів аудиту політики національної пам'яті

Загальна логіка виявлених вразливостей. Проведений у підрозділах 3.1-3.5 аудит ключових елементів політики національної пам'яті України дозволяє зафіксувати не сукупність окремих проблем або дискусійних сюжетів, а цілісну конфігурацію вразливостей, що мають спільне походження та взаємно підсилюють одна одну. Йдеться не про помилки інтерпретації окремих подій чи постатей, а про межі чинної моделі пам'яті як такої – моделі, що історично формувалася переважно в гуманітарно-меморіальній, а не в безпеково-стратегічній системі.

Аудит показує, що проблема полягає не в браку історичного матеріалу, а в способі його організації, тлумачення й включення в публічний та державний наратив. Саме від цього залежить, чи переходить пам'ять у ресурс витривалості, чи лишається емоційно насиченим, але стратегічно слабким полем, де сильні символи не завжди дають суспільству інструменти для розуміння рішень, помилок, наслідків і повторюваних загроз.

Порівняльний аналіз п'яти елементів, розглянутих у межах цього розділу, дає змогу побачити кілька повторюваних уразливостей, що проходять крізь усю будову політики національної пам'яті. Передусім ідеться про когнітивну фрагментарність, помітну в нечіткій точці історичного «входу», розірваній часовій моделі та слабкій здатності вибудувати тяглу лінію української суб'єктності. У такій конфігурації пам'ять не формує довгого горизонту мислення й легше піддається зовнішнім інтерпретаціям.

Другим наскрізним обмеженням стає зведення пам'яті до символічного або ритуального рівня. Події, дати й постаті закріплюються як маркери ідентичності, однак рідше осмислюються як досвід рішень, відповідальності та наслідків. Через це пам'ять слабше виконує навчальну функцію, бо не переводить минуле в матеріал для державного й суспільного мислення.

Третьою повторюваною рисою лишається дефіцит аналітичного виміру. Сакралізація героїв, табування помилок і переважання морально-емоційної оптики звужують можливість працювати з історичним досвідом як із джерелом стратегічних уроків. Окремо простежується дисбаланс між пам'яттю про травму й пам'яттю про спроможність: досвід втрат, поразок і катастроф відтворюється значно послідовніше, ніж досвід результативної дії, адаптації та відновлення, унаслідок чого державність частіше постає крихким або тимчасовим явищем, що має і психологічні, і інституційні наслідки.

Системний характер проблем і їх взаємне підсилення. Ключовим висновком аудиту є те, що виявлені уразливості не існують автономно. Вони формують взаємопов'язану систему, у межах якої одна проблема посилює іншу. У найзагальнішому вигляді цю залежність можна описати як послідовність, у якій нечітка точка народження ускладнює формування тяглості, фрагментарне

бачення часу підсилює сакралізацію окремих епізодів, сакралізація блокує аналіз, а дефіцит аналізу знову повертає наратив поразки, послаблюючи відчуття спроможності. У такій конфігурації політика пам'яті не завжди переводить історичний досвід у ресурс довготривалої стійкості, а подекуди мимоволі відтворює моделі мислення, зручні для зовнішнього когнітивного впливу.

Зовнішній вимір цих уразливостей полягає в тому, що російський інформаційний і когнітивний тиск системно використовує саме ті зони, де українська пам'ять лишається недостатньо артикульованою: невизначеність походження, розірваність історичної тяглості, перевагу сюжетів поразки та тези про «історичну неспроможність» української держави. За браком власної інтегрованої оптики такі наративи отримують додатковий резонанс у міжнародному й внутрішньому просторі, підсилюючи сумніви щодо довгострокової спроможності української держави та її суб'єктності.

Межі чинної моделі та логіка переходу до нового етапу. Проведений аудит дає змогу окреслити межі чинної моделі політики національної пам'яті. Йдеться не про брак символів, героїв або історичних подій, а про слабку здатність поєднати ідентичність і відповідальність, травму і сенс, героїзм і аналіз, пам'ять і стратегічне мислення в одну смислову систему. У нинішньому вигляді політика пам'яті значною мірою лишається реактивною: вона фіксує й пояснює події після їхнього настання, але слабше формує аналітичну основу, здатну працювати на випередження й підтримувати довгострокову національну витривалість.

Усвідомлення цих меж визначає перехід до наступного розділу, де політика національної пам'яті розглядатиметься вже не як ізольована гуманітарна сфера, а як елемент ширшої безпекової архітектури держави. У такому прочитанні пам'ять впливає не лише на символічне саморозуміння суспільства, а й на здатність держави діяти послідовно, зберігати часову тяглість рішень і витримувати тривалий зовнішній тиск.

РОЗДІЛ IV. НОВА МОДЕЛЬ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОЛІТИКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Якщо попередній розділ був зосереджений на діагностиці проблем чинної моделі, то в цьому розділі увага зосереджується на тому, якою має бути політика національної пам'яті, щоб вона стала активним ресурсом національної безпеки України.

Розділ вибудовується поетапно: спочатку реконструюються ключові елементи політики національної пам'яті з урахуванням виявлених вразливостей, далі розкривається механізм їхнього впливу на систему національної безпеки. Завершальна частина спрямована на формування інтеграційної моделі, у межах якої політика національної пам'яті та політика національної безпеки розглядаються як пов'язані складові стратегічного мислення держави, зорієнтованого на послідовну дію в умовах тривалого тиску й подальшого розвитку.

4.1. Народження нації

Аудит, проведений у підрозділі 3.1, засвідчив, що фундаментальна вразливість концепту «народження нації» в чинній політиці національної пам'яті України полягає у відсутності чітко зафіксованої дати цивілізаційного входу, яка виконувала б функцію початку власної історичної траєкторії держави. За відсутності такого установчого моменту історична тяглість української суб'єктності залишається концептуально розмитою, а питання походження державності – відкритим для зовнішніх інтерпретацій і наративного перехоплення [10, с. 30].

Георгій Касьянов показує, що саме ця невизначеність є ключовим чинником уразливості української політики пам'яті: за відсутності чіткої стартової точки історія починає функціонувати як фрагментоване нарративне поле, у межах якого держава не задає власної логіки тяглості, а лише реагує на зовнішні та внутрішні дискурсивні тиски [39, с. 237].

У безпековому вимірі це означає відсутність установчої рамки, яка б обмежувала простір допустимих пояснень походження української державності. За таких умов політика пам'яті не виконує функцію когнітивного захисту і не здатна протидіяти нарративам, що заперечують або релятивізують українську історичну суб'єктність.

Встановлення цивілізаційної дати входу. Реконструкція концепту «народження нації» у цій роботі виходить з необхідності чітко встановити дату цивілізаційного входу як початкову точку історичної суб'єктності. Для України такою датою є 988 рік – Хрещення Русі.

Йдеться не просто про релігійне трактування події і не про її моральну оцінку, а про фіксацію цивілізаційно-політичного вибору, який включив Русь до європейського християнського політико-культурного простору та заклав основи довготривалої державної тяглості. Саме з цього моменту формується нова модель легітимації влади, письмова традиція, правова спадкоємність і міжнародна суб'єктність [10, с. 30].

Як підкреслює П'єр Нора, політика пам'яті працює не з емпіричною «чистотою» події, а з її символічною та функціональною роллю в сучасності; вирішальним є не характер самої події, а те, яку рамку вона задає для подальшого історичного мислення [44, с. 18].

У цьому сенсі 988 рік виконує функцію установчого акту, який фіксує початок окремої історичної траєкторії, а не «спільного походження» з іншими політичними утвореннями.

Безпекова функція цивілізаційної точки входу. Відсутність чітко зафіксованої цивілізаційної дати входу створює умови для зовнішніх маніпуляцій, зокрема для нарративів про «спільну колиску» та вторинність

української державності. Касьянов прямо вказує, що ефективність таких наративів пояснюється не слабкістю української історіографії, а смисловою невизначеністю рамки пам'яті, яку держава не заповнила власною інтерпретацією [10, с. 30].

Фіксація 988 року як цивілізаційної точки входу дозволяє:

1. Обмежити простір допустимих інтерпретацій походження державності;
2. Перевести історичний дискурс з площини «спільності» у площину окремої траєкторії;
3. Позбавити зовнішнього актора можливості перехоплення установчого символу.

Таким чином, цивілізаційна точка входу починає виконувати функцію елемента когнітивної та наративної безпеки.

Значення для стратегічної тяглості. Наявність чітко окресленої дати цивілізаційного входу підтримує відчуття історичної нормальності державності – не як випадкового продукту ХХ ст., а як результату довгого історичного розвитку. Через це 988 рік працює не лише як церковна або культурна дата, а як початкова координата, від якої вибудовується тяглість політичної суб'єктності, інституційної спадкоємності та стратегічного мислення в умовах тривалого тиску.

У такому прочитанні реконструкція концепту «народження нації» не зводиться до гуманітарної корекції пам'яті, бо вона входить у безпекову архітектуру держави й задає вихідну точку для всієї системи національної пам'яті. Фіксація 988 року як цивілізаційної точки входу дає змогу перетворити одну з уразливостей чинної політики пам'яті на ресурс когнітивної, наративної та стратегічної безпеки: ця дата виконує функцію установчого моменту, від якого вибудовується тяглість української історичної суб'єктності та звужується простір зовнішніх маніпуляцій.

4.2. Календар національних свят і пам'ятних дат

У чинній політиці національної пам'яті України календар пам'яті виконує переважно фіксаційну та меморіальну функцію. Його структура зосереджена на вшануванні втрат, жертв і травматичних подій, що відповідає етичному обов'язку пам'ятати, але має обмежений потенціал у безпековому вимірі. Як показує аналіз української політики пам'яті, домінування травматичних дат без інтегрованої логіки осмислення та подолання формує короткі цикли емоційної мобілізації, але не підтримує довгострокову стійкість суспільства [4, с. 47].

Повторювані дати задають ритм суспільного часу й безпосередньо впливають на сприйняття тривалості конфлікту, меж можливого та здатності витримувати довгі цикли напруги. За відсутності продуманої інтерпретаційної рамки календар починає працювати не на витривалість, а на накопичення втоми, фаталізму й відчуття нескінченної втрати.

Перехід від календаря вшанування до календар інтерпретації історичного досвіду. Ключовою відмінністю реконструйованої моделі є перехід від календаря вшанування до календар інтерпретації історичного досвіду. У першому випадку держава лише фіксує факт події; у другому – задає рамку її осмислення в теперішньому та майбутньому.

Дослідження культурної пам'яті показують, що самі дати ще не формують ідентичність і не змінюють поведінкові установки; вирішальним стає смисл, який закріплюється за ними в публічному просторі, освіті, ритуалах і державній комунікації. Я. Ассман пов'язує культурну пам'ять із передачею впорядкованих значень у часі, тому дата набуває сили лише тоді, коли входить у зв'язну наративну лінію [32, с. 41]. Без такого пояснення навіть події установчого значення поступово перетворюються на ритуал, відірваний від практик життя, дії та прийняття рішень.

У безпековому сегменті це означає, що кожна дата календаря має відповідати не лише на питання «що сталося», а й на питання:

1. Який тип досвіду вона фіксує;
2. Що саме цей досвід говорить про межі вразливості та межі витривалості;
3. Яким чином він транслюється у довгому часовому горизонті.

Баланс травми, сенсу та подолання. Аудит чинного календаря пам'яті виявляє структурний перекид у бік травматичних дат, через які історія легко починає читатися як послідовність втрат. В умовах тривалої війни така модель стає вразливою, бо підсилює психологічне виснаження й звужує горизонт майбутнього. П. Нора показує, що пам'ять потребує смислового закріплення в публічних практиках, інакше повторення дат може втрачати зв'язок із колективною дією [44, с. 18].

Реконструйована модель календаря пам'яті має поєднувати три елементи: визнання травми, надання сенсу та фіксацію досвіду подолання. Йдеться не про зменшення значення трагедій, а про їх включення в простір витривалості, де пам'ять про втрату поєднується з уявленням про дію, відповідальність, відновлення й здатність суспільства виходити з історичного удару.

Катастрофи як елементи календаря інтерпретації історичного досвіду. Взяття Києва монголо-татарськими військами 6 грудня 1240 року доцільно розглядати як межову політичну катастрофу, що виявила системні вразливості тогочасного політичного устрою Русі [18, с. 58; 24, с. 81]. Йдеться не лише про військову поразку, а про структурний злам, який оголив обмежену здатність політичної системи до дій в умовах екзистенційної загрози.

Ключовою причиною поразки стала відсутність ефективної системи взаємодії між центрами влади: навіть за наявності усвідомленої спільної загрози, політична система Русі не була здатна швидко перейти від стану конкуренції до стану координації спільних дій. У дослідженнях політики пам'яті та історичної наративної фрагментації ця проблема описується як наслідок відсутності інтегрованої політичної рамки, здатної трансформувати множинність акторів у спільну дію [17, с. 91].

Брак інституційних механізмів гуртування та стримування приватних політичних амбіцій перетворив політичну роздробленість на критичну вразливість у момент асиметричного зовнішнього удару. Така логіка відповідає ширшим теоретичним підходам до аналізу доінституційних політичних спільнот, у яких відсутність стабільних структур пам'яті та влади підвищує вразливість до зовнішнього насильства [29, с. 15].

Окремим структурним чинником стала відсутність дієвих механізмів колективної безпеки та союзницької підтримки. Ані внутрішні міжкнязівські союзи, ані міжнародні зв'язки не були оформлені у стабільні політико-безпекові конфігурації, здатні забезпечити швидку мобілізацію ресурсів, взаємну підтримку та стратегічну узгодженість. У цьому контексті катастрофа 1240 року постає не лише як результат переваги зовнішнього противника, а як прояв системного дефіциту безпекової архітектури [12, с. 35].

Водночас у календарі витривалості принципово важливим є інше: попри руйнування столиці та крах тодішньої державної форми, українська політична й культурна ідентичність не була знищена. Вона збереглася, трансформувалася й відтворилася в інших просторових, соціальних та інституційних формах, що узгоджується з концепцією довготривалої культурної тяглості та «пам'яті після катастрофи» [11].

Саме ця властивість – збереження ідентичного ядра навіть після масштабних політичних катастроф – свідчить про глибинний потенціал надстійкості українського суспільства. У безпековому вимірі це означає, що досвід 1240 р. має бути включений у політику пам'яті не лише як застереження про вразливості, а й як доказ здатності українців відновлювати суб'єктність і продовжувати історичний розвиток після руйнівних зламів [17, с. 91].

Полтавська битва 1709 року. Полтавську битву, що відбулася 27 червня 1709 р., доцільно розглядати як межову подію, яка зафіксувала остаточний злам автономної траєкторії української державності у межах тогочасної європейської системи сил [19, с. 217]. Водночас, як і у випадку катастрофи 1240 року, ця поразка не може бути зведена до одного військового епізоду чи персонального

рішення; вона стала результатом накопичених системних вразливостей, сформованих задовго до самої битви.

Ключовою причиною втрати автономії виступив асиметричний союз без інституційних механізмів стримування та виходу, закладений у середині XVII ст. Рішення Богдана Хмельницького 1654 р. було відповіддю на безпосередню екзистенційну загрозу та відповідало принципам короткострокового виживання, що визнається в сучасній українській історіографії [18, с. 56]. Водночас цей союз не був оформлений як рівноправна політична конфігурація з чітко визначеними межами повноважень, механізмами гарантій і можливістю перегляду умов, що у стратегічній перспективі створило відкладену вразливість – поступову втрату автономних інституцій без формального акту ліквідації суб'єктності.

Безпосередньо напередодні Полтавської битви спроба відновлення стратегічного маневру та виходу з асиметричної залежності здійснювалася вже в умовах суттєво звуженого простору для дії. Події 1708-1709 рр. у цьому сенсі постають не як причина втрати суб'єктності, а як момент її остаточного закріплення, коли структурні обмеження, накопичені впродовж десятиліть, проявилися у формі військово-політичної поразки [19, с. 218].

Окремо слід зафіксувати фактор відсутності дієвих союзницьких і міждержавних механізмів безпеки, здатних компенсувати асиметрію сил. Попри наявність зовнішніх контактів, вони не були інституційно перетворені на стабільні системи колективної підтримки, що підтверджує системний дефіцит безпекової архітектури та узгоджується з теоретичними підходами до аналізу історичної пам'яті як ресурсу політичної суб'єктності [12, с. 36].

Водночас у календарі витривалості вирішальним є інше. Полтавська битва не знищила українську політичну й культурну ідентичність, попри втрату автономної державної форми. Як і після катастрофи 1240 р., ідентичнісне ядро збереглося, перейшло у латентний режим існування та продовжило відтворюватися в інших соціальних, культурних і політичних формах. Така повторюваність історичного сценарію узгоджується з концепціями довготривалої культурної пам'яті та історичної тяглості.

У такому підході історичні катастрофи України формують не наратив приреченості, а архів доказів витривалості – послідовність подій, що засвідчують здатність нації зберігати ідентичність, переживати втрату державних форм і знову відновлювати суб'єктність у нових історичних конфігураціях. Полтавська битва у цьому архіві фіксує не кінець української історії, а чергове підтвердження її надстійкості, що має бути враховане у сучасній політиці пам'яті як ресурс національної безпеки [10, с. 29].

Голодомор 1932-1933 років. У науковому консенсусі Голодомор 1932-1933 рр. розглядається як наслідок цілеспрямованої політики сталінського тоталітарного режиму, що поєднувала насильницьку колективізацію, надмірні хлібозаготівлі, блокаду територій і репресивний контроль над населенням [14, с. 299]. На відміну від попередніх історичних катастроф, ця трагедія виникла всередині державної системи, яка володіла монополією на примус, ресурси й інформацію.

Ключовою причиною Голодомору стало використання голоду як інструменту політичного управління, спрямованого на злам соціальної основи українського суспільства. Селянство як носій демографічної та культурної тяглості розглядалося владою як потенційне джерело автономної суб'єктності, що зумовило поєднання вилучення продовольства із заборонаю виїзду, інформаційною ізоляцією та репресіями [1, с. 174].

Системною передумовою катастрофи стала відсутність будь-яких механізмів захисту суспільства від власної держави. Тоталітарний режим ліквідував інституційні та горизонтальні форми солідарності, що принципово відрізняє Голодомор від подій 1240 чи 1709 р., де ключовими були брак координації або союзів, а не повна монополія держави на насильство [16, с. 125].

У загальноприйнятому науковому та публічному трактуванні Голодомор постає передусім як злочин і національна трагедія, що вимагає пам'яті скорботи, морального осуду та міжнародного визнання. У цьому підході центр уваги зосереджений на масштабі людських втрат, відповідальності режиму та травматичному досвіді жертв, а політика пам'яті виконує переважно меморіальну функцію [14, с. 299; 16, с. 125].

У цій роботі така інтерпретація не заперечується, однак її недостатньо для аналізу Голодомору в контексті політики національної безпеки. Голодомор доцільно розглядати також як спробу цілеспрямованого знищення української ідентичності та потенціалу історичної суб'єктності, тобто як удар не лише по фізичному існуванню населення, а й по самій здатності нації відтворювати себе, тримати соціальні зв'язки, зберігати пам'ять, організовувати спротив і передавати наступним поколінням досвід власної окремішності.

Ключовою відмінністю цієї інтерпретації є зміщення фокусу з факту знищення на межу досяжності насильства. Попри масштабність репресій і мільйонні жертви, Голодомор не призвів до ліквідації української ідентичності. Вона була глибоко травмована, витіснена у приватний і латентний простір, однак зберегла здатність до історичного відтворення, що підтверджується подальшими етапами українського націєтворення у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. [10, с. 28].

Таким чином, на відміну від загальноприйнятого підходу, який фіксує Голодомор насамперед як трагедію і злочин, у межах цієї роботи він інтерпретується як граничне випробування витривалості української нації, спрямоване на її знищення, але таке, що не досягло своєї стратегічної мети. У політиці пам'яті це дозволяє включити Голодомор до «архіву доказів витривалості» – сукупності історичних подій, які засвідчують здатність українського суспільства зберігати ідентичнісне ядро навіть в умовах тотального державного насильства, що має безпосереднє значення для формування сучасної політики національної безпеки України.

У реконструйованій моделі календар національної пам'яті постає не як пасивний перелік дат скорботи, а як інструмент формування довготривалої витривалості. Його безпекова функція полягає в тому, щоб переводити травматичний досвід у розуміння меж вразливості й водночас меж витримки українського суспільства, показуючи не лише момент удару, а й те, як після нього зберігалися ідентичність, соціальні зв'язки, культурна тяглість і здатність до нової політичної дії.

Аналіз катастрофічних подій показує повторюваний історичний мотив: втрата державних форм не означала знищення ідентичності. Саме цей архів граничних випробувань може стати основою календаря витривалості – інфраструктури пам'яті, здатної підтримувати довгу історичну перспективу, зменшувати ефект виснаження й зміцнювати здатність суспільства до тривалого протистояння без втрати суб'єктності.

4.3. Національні герої

Проведений у попередніх розділах роботи аналіз політики національної пам'яті засвідчує, що домінантна модель героїзації в Україні ґрунтується на сакралізації історичних постатей і виведенні їхніх рішень за межі критичного аналізу. У межах цієї моделі герої репрезентуються як безпомилкові та позаісторичні фігури, дії яких не підлягають осмисленню з точки зору альтернатив, структурних обмежень і довгострокових наслідків [17, с. 89].

Такий підхід був функціональним у періоди тривалого бездержав'я, коли герої виконували компенсаторну роль символів спротиву та збереження ідентичності. За відсутності власних інституцій сакралізовані постаті підтримували символічну тяглість політичної спільноти, однак у безпековому контексті тривалого протистояння ця модель виявляє обмежену ефективність: вона мобілізує, але слабше навчає; консолідує, але не завжди формує культуру відповідального ухвалення рішень. Г. Касьянов показує, що історична політика в Україні нерідко розгорталася довкола боротьби за символічні постаті, тоді як аналіз політичних наслідків їхніх дій залишався менш помітним [10, с. 25].

Саме ця межа сакралізованої моделі зумовлює потребу в реконструкції підходу до героїв у розрізі національної безпеки.

Аналітичний героїзм як безпековий принцип. У межах цієї роботи пропонується концепт аналітичного героїзму, за якого історичні постаті зберігають статус національних героїв, але водночас розглядаються як політичні актори, чії рішення, обмеження, помилки й наслідки можуть бути предметом системного аналізу.

Аналітичний героїзм не є формою деміфологізації або ревізйонізму. Йдеться не про зняття символів, а про перетворення героїв із сакральних ікон на джерело стратегічного знання. У безпековому вимірі це означає зменшення вразливості до зовнішніх нарративних атак, які використовують табуйовані теми, замовчувані помилки та одновимірні образи як інструмент делегітимації [10, с. 26].

Аналітичний героїзм у цій роботі не є поступкою зовнішнім оцінкам і не формою самозаперечення. Йдеться про реалізацію суверенного права української держави самостійно аналізувати власну історію як умову стратегічної суб'єктності та національної витривалості.

Богдан Хмельницький: герой перемоги і урок стратегічної інерції. У межах сакралізованої оптики Богдан Хмельницький постає передусім як лідер визвольної війни та засновник козацької державності. Аналітичний героїзм не заперечує цього статусу, однак доповнює його аналізом ключового стратегічного рішення – укладення асиметричного союзу з Московською державою у 1654 р.

В українській історіографії це рішення розглядається як раціональна відповідь на екзистенційну загрозу та міжнародну ізоляцію [18, с. 56; 24, с. 80]. Водночас союз не був оформлений як рівноправна політична конфігурація з чітко визначеними межами повноважень, механізмами гарантій і можливістю виходу.

У стратегічній перспективі це створило відкладену вразливість – поступову втрату автономних інституцій без формального акту ліквідації суб'єктності, що згодом закріпилося поразкою у Полтавській битві 1709 р. [19, с. 218].

За підходом аналітичного героїзму Б. Хмельницький постає не як безпомилковий символ, а як приклад лідера, чиє короткостроково ефективне рішення сформуло довгострокову стратегічну інерцію. Для сучасної культури лідерства цей кейс фіксує урок, пов'язаний із союзами в умовах загрози: без інституційного мислення, гарантій, процедур перегляду й механізмів виходу

навіть тактичне врятування суб'єктності може поступово перейти в її стратегічне звуження.

Степан Бандера: герой спротиву і межі ідеологічної рамки. У випадку Степана Бандери та українського націоналістичного руху ХХ ст. аналітичний героїзм вимагає переходу від узагальненого символу спротиву до аналізу ідеологічних установок і політичних рішень, ухвалених у межах радикального націоналістичного проєкту міжвоєнного та воєнного періоду.

В українській політиці пам'яті постать Бандери переважно сакралізується як символ боротьби за незалежність, тоді як проблемні елементи ідеології ОУН – зокрема жорстка етнонаціональна рамка та наявність антисемітських мотивів у програмних документах і публічній риторичі частини руху – залишаються витісненими з публічного дискурсу [17, с. 92].

Дослідження історії ОУН свідчать, що антисемітизм у її ідеології був похідним від радикального націоналізму міжвоєнної Європи, який ототожнював «національного ворога» з окремими соціальними та етнічними групами. Незалежно від наукових дискусій щодо персональної ролі Степана Бандери у конкретних злочинах, сама наявність таких ідеологічних установок створила довготривалу репутаційну та інформаційну вразливість українського визвольного руху [10, с.28].

У стратегічному вимірі ключовою проблемою стало те, що ця ідеологічна жорсткість не була інституційно переосмислена та скоригована, а згодом – сакралізована. У результаті будь-яка спроба зовнішнього аналізу або критики автоматично інтерпретувалася як атака на саму ідею української незалежності, що лише посилювало ефект делегітимації на міжнародному рівні [10, с. 28].

Аналітичний героїзм у цьому випадку не заперечує ролі С. Бандери як символу спротиву імперському насильству, однак виводить цей образ із площини недоторканного вшанування в простір складнішого історичного аналізу. Стратегічний урок тут полягає в тому, що ідеології без механізмів самокорекції звужують гнучкість політичної дії й можуть створювати довготривалі безпекові вразливості.

Аналітичний героїзм і культура лідерства. Обидва кейси демонструють, що сакралізована модель героїзації формує культуру наслідування образів, тоді як аналітичний героїзм формує культуру відповідальності за рішення. У безпековому вимірі це означає перехід від мобілізаційної пам'яті до пам'яті, здатної навчати, попереджати та знижувати ризик повторення стратегічних помилок [35, с. 44].

Аналітичний героїзм сприяє формуванню лідерства, яке визнає обмеження, працює з наслідками й мислить у довгих часових циклах, тобто саме в тих параметрах, що мають значення для держави в умовах війни на виснаження. Сакралізована модель героїзації зберігає ідентичність, але має обмежений безпековий потенціал; натомість аналітичний підхід дає змогу поєднати повагу до історичних постатей із критичним осмисленням їхніх рішень, перетворюючи історичну пам'ять на інструмент стратегічного навчання. У такій конфігурації герої стають не недоторканими символами, а частиною інфраструктури національної витривалості та культури відповідального лідерства.

4.4. Логіка історичного розвитку народу і держави

Проведений у попередніх розділах роботи аналіз засвідчує, що чинна політика національної пам'яті України часто страждає від фрагментарності часової логіки: історія подається як низка роз'єднаних епізодів і «спалахів державності», а не як безперервний процес трансформації та відтворення суб'єктності [17, с. 93]. У результаті суспільство втрачає відчуття довгого часу та послаблює здатність мислити стратегічно – тобто бачити причинно-наслідкові ланцюги, інституційну спадковість і відкладені наслідки ключових рішень.

У межах цієї роботи пропонується інша інтерпретаційна оптика – прочитання історії України як процесу визрівання в довгому часі, де періоди втрати формальної державності не означали зникнення історичної суб'єктності, а працювали як етапи накопичення досвіду, адаптації та відбору життєздатних

форм соціальної організації. Умовно цей процес можна означити як «утробу часу»: не як метафору ідеалізації минулого, а як аналітичний спосіб пояснити тяглість розвитку в умовах зовнішнього тиску, політичних зламів і внутрішніх трансформацій.

Історія України як процес визрівання суб'єктності. Київська Русь сформувала базові елементи політичної та культурної матриці: традицію державної організації, правовий порядок, дипломатичну взаємодію та входження в європейський християнський простір. С. Плохій показує, що саме руський період заклав довгу лінію політичної й культурної спадкоємності, яка не зникла після руйнування Києва в XIII ст. [18, с. 58]. Катастрофа монгольської навали не обірвала ці елементи, а запустила їх переоформлення в інших політичних умовах, підтвердивши, що тяглість може зберігатися не лише в державних інституціях, а й у правових практиках, церковних структурах, локальних елітах і колективній пам'яті.

Галицько-Волинська держава та литовсько-руська доба засвідчили здатність українських земель зберігати правову й адміністративну тяглість у межах зовнішнього домінування. Руське право, місцеві еліти та елементи самоврядування не зникли, а були адаптовані до нових політичних конфігурацій, що є показовим прикладом інституційної витривалості [24, с. 81].

Період Речі Посполитої та формування козацького стану додали ключову компетенцію – горизонтальну військово-політичну самоорганізацію. Гетьманщина стала формою державності, що поєднувала військовою мобілізацію, самоврядування та політичну суб'єктність у нестабільному міжнародному середовищі [19, с. 217]. Навіть після втрати автономії цей досвід не зник, а трансформувався у соціальні практики, локальні форми солідарності та моделі самоорганізації, які в довгому часі підтримували здатність до колективної дії.

Імперський період і XX ст., зокрема радянська доба, часто репрезентуються виключно як «чорна смуга» історії. Однак у довгостроковій перспективі саме ці періоди сформували навички виживання під репресивною державою, збереження ідентичності в латентних формах, передачі пам'яті поза офіційними інституціями та відтворення культурних кодів у приватному

просторі [17, с. 93]. Цей досвід не був державним у класичному сенсі, але був соціально життєздатним і виявився критично важливим для подальших фаз націєтворення.

У такій інтерпретації 1991 рік постає не як раптове «відродження», а як момент оформлення політичної форми, визрілої в довгому історичному процесі. Російсько-українська війна, своєю чергою, стала не початком історії, а моментом, коли накопичений військовий, організаційний, культурний і ціннісний досвід почав працювати як цілісніша система, перетворюючи час із простору втрат на інструмент стійкості.

Запропонований підхід не заперечує катастроф, поразок і втрат. Його принципова відмінність полягає в тому, що історія України осмислюється не як ланцюг переривань, а як послідовність трансформацій, у межах яких формується ідентичнісне ядро та здатність до колективної дії. У безпековому вимірі така часова логіка підтримує відчуття довготривалої суб'єктності й формує стратегічне мислення, особливо необхідне для держави в умовах війни на виснаження [35, с. 44].

4.5. Позитивний досвід державної організації

У попередніх розділах уже проступила слабка ділянка української політики пам'яті: минуле часто розповідається так, ніби головний досвід державності – це втрата, поразка, зруйнований проєкт або чергова спроба, яку не дали довести до кінця. Такий наратив не є неправдивим, бо українська історія справді містить багато зламів, але він неповний. За ним гірше видно інше: коли українські політичні середовища вміли організовувати військо, утримувати порядок, вести переговори, створювати адміністрацію, діяти в союзі з іншими силами, відновлюватися після удару й знову збирати навколо себе людей [17, с. 93]. Без цього шару пам'ять поступово звикає говорити про державу мовою втрати, а не мовою здатності.

Така асиметрія б'є не тільки по історичній оповіді. Вона впливає на довіру до інституцій, бо держава в очах суспільства щоразу ніби починається заново й

постійно мусить доводити власну спроможність. У довгій війні це відчувається гостріше: люди готові вкладати час, гроші, політичну підтримку й терпіння у власні інституції тоді, коли бачать за ними не лише потребу моменту, а й певну історичну опору. Якщо ж минуле запам'яталося майже тільки як послідовність невдач, зовнішні наративи про «нездатність» України до державності отримують більше місця, ніж мали б.

Архів спроможностей як інструмент політики пам'яті. Саме для цього в роботі використовується поняття «архів спроможностей». Назва може звучати дещо технічно, однак її зміст доволі простий: поряд із пам'яттю про жертви, поразки й героїв потрібно збирати пам'ять про рішення, які працювали. Не святковий перелік перемог і не новий пантеон, а досвід управління, оборони, дипломатії, самоорганізації, інституційного відновлення. Героїчний наратив може швидко мобілізувати, але пам'ять про спроможність діє інакше: вона показує, що українське суспільство вже мало практики результативної дії, а держава не є випадковою конструкцією без попереднього досвіду [35, с. 245].

Київська Русь доби Ярослава Мудрого: інституційна держава як норма. Період правління Ярослава Мудрого демонструє ранній приклад результативної державної організації, який у сучасному публічному наративі часто редукується до культурних або символічних досягнень. Водночас саме ця доба засвідчує здатність до комплексного державного управління: кодифікації права («Руська правда»), інституційного укріплення влади, династичної дипломатії та інтеграції у європейський політичний простір [24, с. 80].

В архіві спроможностей цей період фіксується не як «золота доба», а як доказ того, що на українських землях уже в XI столітті сформувалася культура інституційного мислення, де держава сприймалася не лише як військова сила, а як механізм упорядкування, права, дипломатії та довготривалого управління. «Руська правда», практика князівських договорів, церковна організація, система міжнародних шлюбів і функціонування міських центрів показують, що Київська Русь виробила уявлення про владу як про форму стабілізації простору, а не лише спосіб утримання території силою. С. Плохій наголошує, що саме руський період заклав одну з найважливіших основ політичної та культурної

спадкоємності України [18, с. 58]. Для сучасної політики пам'яті цей досвід має значення як контраргумент до наративів про «історичну бездержавність», бо демонструє тривалу традицію організованого політичного життя.

Козацька доба: військова організація та коаліційна дія. Козацька доба дає для цього дуже зручний матеріал, хоча в публічній пам'яті її часто залишають у площині героїки. Діяльність Петра Конашевича-Сагайдачного, морські походи проти Османської імперії, участь у складних союзах і кампанія 1618 р. справді легко читаються як історія відваги [19, с. 214]. Але за цими сюжетами стояла не лише відвага. Козацьке військо мало збирати людей, тримати дисципліну, рахувати ресурс, швидко реагувати на зміну обставин, входити в коаліції й використовувати короткі політичні можливості. У такому прочитанні Сагайдачний потрібен пам'яті не тільки як герой, а й як приклад військово-політичної організації, де рішення, ресурс і момент з'єднувалися в результат.

Сучасна російсько-українська війна: від імпровізації до інституційної адаптації. Схожий, хоча значно ближчий і болючіший, матеріал дає російсько-українська війна після 2014 р., а після 2022 р. – ще виразніше. Українська держава не входила у війну як повністю зібрана система, і частина її спроможності добудовувалася вже під ударом: армія, територіальна оборона, волонтерська логістика, взаємодія громад, оборонне управління, дипломатична робота з партнерами, підтримка міжнародної коаліції [36, с. 47]. Тут легко знову звести все до героїзму окремих людей, але тоді втрачається інший зміст. Війна показала не тільки готовність чинити опір, а й здатність інституцій навчатися в русі, виправляти частину помилок, переносити громадську енергію в організовані форми й тримати довгу напругу.

Інституційна пам'ять і довіра до держави. Без такого шару пам'яті кожна нова спроба державного будівництва виглядає майже як експеримент без попередників. Натомість фіксація результативних рішень повертає державі історичну щільність: за нею стоять не тільки символи, а й конкретні практики дії [17, с. 92]. Це не скасовує пам'яті про жертви й поразки, але не дає їм повністю визначати уявлення про українське минуле. Поряд із травмою

з'являється досвід організації, поряд із руйнуванням – досвід відновлення, поряд із героїкою – досвід управління.

У такому вигляді архів спроможностей змінює сам тон політики пам'яті. Минуле перестає працювати лише як моральний обов'язок або джерело жалоби й починає показувати, що українське суспільство в різні епохи вже мало досвід організації, війни, дипломатії, створення інституцій і тривалого утримання політичної форми. Для національної безпеки це має пряме значення, бо довіра до держави спирається не тільки на символи, а й на переконання, що власні інституції мають історично підтверджену здатність діяти, адаптуватися й витримувати довгий тиск.

4.6. Узагальнення нової моделі політики національної пам'яті – інфраструктура національної витривалості

Після підрозділу 1.1 політика національної пам'яті вже не виглядає як сфера, що займається тільки датами, символами й ритуалами вшанування. У ній помітний інший зміст: здатність суспільства не губити власну історичну послідовність тоді, коли на нього довго тиснуть війна, зовнішні претензії, втрата еліт, руйнування інституцій або нав'язування чужої версії минулого. Для України це питання не має лише теоретичного характеру. Кожна велика криза залишала не тільки травму, а й досвід дії: що не спрацювало, де був зламаний політичний центр, які середовища втримали тяглість, чому після поразки знову виникала потреба у власній державній формі. Пам'ять, побудована тільки на вшануванні, цього шару не показує; вона може зберігати повагу до минулого, однак слабше пояснює, як саме цей досвід допомагає думати про державу сьогодні, бачити повторювані загрози й переводити історичні уроки в політичну дію.

Початок такої розмови неминуче впирається у 988 рік. Хрещення Русі тут варто читати не лише як церковну подію, бо для української історичної аргументації воно фіксує ранній вибір цивілізаційної належності й місце руської традиції в європейському політичному просторі. Без цієї точки українська

історія легко подається як пізніше нашарування, відірване від давньої державної спадщини. Саме тому 988 рік має значення для політики пам'яті: він не закриває складні питання спадкоємності, але не дає винести українську суб'єктність за межі власної давньої історії.

Далі постає інша проблема – як говорити про катастрофи, щоб вони не перетворювали українське минуле на ланцюг поразок. 1240, 1709 і 1932-1933 роки позначають різні удари: руйнування Києва, крах політичного проєкту Мазепи, знищення селянського й національного середовища Голодомором. Між цими подіями немає прямої подієвої подібності, але є повторюваний досвід загрози самому існуванню українського політичного й соціального простору. Після кожного такого удару щось ламалося надовго: центр влади, еліта, демографічна основа, пам'ять про попередню автономію. Та водночас історія не обривалася повністю. Уцілілі громади, церковні структури, мова, локальні форми самоорганізації, військові традиції й родинна пам'ять переносили досвід далі, навіть тоді, коли державна форма була втрачена.

З героїчними сюжетами виникає схожа трудність. Коли історичну постать подають тільки як символ, вона швидко стає недоторканою, але майже не придатною для аналізу. З такого героя важко взяти досвід, бо разом із ним зазвичай зникають сумніви, помилки, обмеження, невдалі рішення, тиск обставин. Для політики пам'яті корисніший інший спосіб роботи: бачити в герої не ікону, а людину політичної дії, яка приймала рішення в конкретних умовах і платила за них певну ціну. Тоді поразка не обнуляє значення постаті, а складність біографії не руйнує її місце в історії. Навпаки, саме в цій складності з'являється матеріал для розуміння лідерства, відповідальності й меж можливого.

Періоди бездержавності теж не варто описувати як порожні проміжки між «справжніми» етапами історії. Довгі фази підпорядкування імперським центрам не скасовували внутрішнього життя суспільства. У цей час накопичувалися навички самоврядування, військової організації, культурного опору, церковної автономії, взаємної підтримки, локального лідерства. Частина цього досвіду не мала вигляду державної політики, тому її легко не помітити в загальній

хронології. Але саме з таких невидимих шарів часто виростала наступна спроба політичного відновлення.

Тому пам'яті потрібен не тільки мартиролог, а й «архів спроможностей» – добірка прикладів, у яких українське суспільство вже вміло діяти, організовуватися, домовлятися, оборонятися, будувати інституції й відновлюватися після втрат. Без такого шару минуле починає тиснути переважно як травма: воно може мобілізувати, але слабше підтримує довіру до держави. Натомість пам'ять про вдалі рішення повертає інший тон, бо українська історія містить не лише досвід знищення, а й досвід організації, не лише втрату, а й здатність зібрати сили після неї.

Оновлена політика національної пам'яті має триматися не на збільшенні кількості символів, а на зміні способу читання минулого. 988 рік задає початок цивілізаційної тяглості; катастрофи показують не тільки масштаб руйнування, а й здатність не зникати; героїчні постаті повертають досвід рішення і відповідальності; періоди бездержавності відкривають приховане накопичення спроможностей; пам'ять про результативну дію підтримує довіру до власної держави. У такому вигляді національна пам'ять працює не як музей минулого, а як спосіб зберегти політичну витривалість під час довгого протистояння.

ВИСНОВКИ

Політика національної пам'яті в українському випадку давно вийшла за межі гуманітарної роботи з датами, символами й комемораціями, бо в ній накопичується досвід державного виживання, помилок, поразок, відновлень і тих рішень, після яких суспільство вже інакше розуміє межі компромісу, відповідальності та власної політичної тяглості. Минуле в такому вимірі не лежить окремим шаром над безпекою; воно входить у здатність держави не починати щоразу з нуля після чергової кризи, не втрачати попередньо здобутий досвід і не зводити дію лише до короткої реакції на загрозу.

На цьому стику історичного досвіду, колективної пам'яті й інституційної тяглості в роботі використано поняття *Endurance Power*. Воно позначає ту частину державної сили, яку складно звести до наявних ресурсів, швидкості мобілізації чи ситуативної ефективності, бо йдеться про здатність утримувати послідовність дії під тривалим тиском, повертати у політичне рішення пам'ять про попередні кризи й не розчиняти стратегічне мислення в коротких циклах загрози. Для повної операціоналізації цього поняття потрібні індикатори й порівняльна перевірка, однак уже проведений аналіз показує, що політика пам'яті має безпекове значення там, де вона зберігає для держави досвід тривалості, а не тільки набір символів для мобілізації.

Український матеріал показує кілька слабких місць, які прямо впливають на державну стійкість. Розірвані історичні смисли ускладнюють спільне бачення загроз; перевага жертвних сюжетів без досвіду дії поступово виснажує відчуття суб'єктності; слабка присутність періодів успішної державної організації звужує уявлення про інституційну спроможність у теперішньому. За таких умов минуле перестає працювати як накопичений досвід державної дії й дробиться на фрагменти, придатні для короткої мобілізації, символічного конфлікту або політичного використання.

Поняття, введені в роботу, спрямовані на подолання цієї історичної розірваності. «Цивілізаційна точка входу» фіксує основу історичної суб'єктності; «досвід тривалих протистоянь» переносить увагу з окремої події

на повторювані форми тиску; «аналітичний героїзм» повертає героїчний сюжет до відповідальності, наслідків і результату; «утроба часу» описує повільне визрівання стратегічної суб'єктності; «архів спроможностей» збирає приклади державної дії, уже підтверджені практикою. У такому прочитанні пам'ять наближається до державного управління, бо зберігає не тільки образи минулого, а й уроки, помилки, межі витримки та способи повернення до дії після криз.

Освіта, меморіальні простори, публічні наративи, державні комеморативні практики та спеціалізовані інституції працюють не лише з образом минулого. Вони визначають, чи бачить суспільство державу випадковою конструкцією одного політичного моменту, чи тривалим проєктом із власною траєкторією. Звідси виростає ставлення до реформ, довіра до інституцій, готовність витримувати тривалу політичну напругу й здатність планувати далі, ніж дозволяє найближча криза.

Політика національної пам'яті, отже, входить до безпекової спроможності України як чинник стратегічної витривалості. Її значення проявляється тоді, коли історичний досвід переходить у тяглість державного мислення, коли травматичні події не замикають суспільство в образі втрати, а залишають управлінські уроки, досвід відновлення й уявлення про довгу дію під тиском.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апплбаум Е. Червоний голод: Війна Сталіна проти України. Київ: HREC Press, 2019.
2. Волянчук О. Я. Суспільна пам'ять і політика: Мистецтво можливого. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013.
3. Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с.
4. Гриценко О. А. Президенти і пам'ять: політика пам'яті президентів України (1994-2014). Київ: К.І.С., 2017.
5. Дубов Д. Інформаційна війна та стратегічні комунікації в Україні. Київ: НІСД, 2016.
6. Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» від 28.11.2006 № 376-V.
7. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» від 09.04.2015 № 316-VIII.
8. Закон України «Про заборону виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки» від 16.05.2017 № 2031-VIII.
9. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 № 317-VIII.
10. Касьянов Г. Past Continuous: Історична політика 1980-х – 2000-х років: Україна та сусіди. Київ: Laugus, 2018.
11. Київський міжнародний інститут соціології. Ставлення населення України до ОУН та УПА: результати соціологічного дослідження. Київ, 2021.
12. Киридон А. М. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013.

13. Киридон А. М. Політика пам'яті в Україні: трансформація та інституціоналізація. Київ: НІСД, 2015.
14. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. Київ: Либідь, 2007.
15. Кулик В. Державна політика та громадська думка щодо пам'яті й мови в Україні після Євромайдану. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 5-6 (91-92).
16. Кульчицький С. В. Голодомор 1932-1933 років в Україні як геноцид. Київ: Наш час, 2008.
17. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ: НІСД, 2012.
18. Плохій С. Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016.
19. Плохій С. Козацький міф: Історія та націєтворення в епоху імперій. Київ: Laurus, 2013.
20. Почепцов Г. Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війні. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 316 с.
21. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи з відзначення Дня пам'яті та примирення» від 05.04.2018 № 231-р.
22. Соціологічна група «Рейтинг». Ставлення населення України до розпаду СРСР: результати соціологічного дослідження. Київ, 2014.
23. Стратегія національної безпеки України: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020, введене в дію Указом Президента України № 392/2020. Київ, 2020.
24. Субтельний О. Україна: історія. Київ: Либідь, 2009.
25. Указ Президента України «Про відзначення 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Європі» від 24.03.2015 № 169/2015.
26. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. Ставлення українців до 9 травня та Дня пам'яті і примирення. Київ, 2020.
27. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997.

28. Assmann A. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
29. Alexander J. C. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press, 2004.
30. Anderson B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 2006. 240 p.
31. Argyris C. *Knowledge for Action: A Guide to Overcoming Barriers to Organizational Change*. San Francisco: Jossey-Bass, 1993. 300 p.
32. Assmann J. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
33. Bourbeau P. Resilience and International Politics: Premises, Debates, Agenda. *International Studies Review*. 2015. Vol. 17, no. 3.
34. Clausewitz C. *On War*. Princeton: Princeton University Press, 1984. 732 p.
35. Gray C. S. *Modern Strategy*. Oxford: Oxford University Press, 1999. 412 p.
36. Gray C. S. *The Strategy Bridge: Theory for Practice*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 312 p.
37. Hoskins A. *Digital Memory Studies: Media Pasts in Transition*. London: Routledge, 2017.
38. Huyssen A. *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford: Stanford University Press, 2003.
39. Kasianov G. *Memory Crash: Politics of History in and around Ukraine, 1980s-2010s*. Budapest: Central European University Press, 2018.
40. Kaposov N. *Memory Laws, Memory Wars: The Politics of the Past in Europe and Russia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
41. Koselleck R. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press, 2004.
42. Halbwachs M. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
43. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. *Countering Hostile Information Activities*. Riga: NATO StratCom COE, 2017.

44. Nora P. *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations.* 1989. No. 26.
45. Olick J. K. *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility.* New York: Routledge, 2007.
46. Pakier M., Wawrzyniak J. *Memory and Change in Europe: Eastern Perspectives.* New York: Berghahn Books, 2015.
47. Sierp A. *The Politics of Memory: Between History, Identity and Conflict. Government and Opposition.* 2025.
48. Wüstenberg J. *Civil Society and Memory in Postwar Germany.* Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
49. Wüstenberg J., Sierp A. *Agency in Transnational Memory Politics.* New York; Oxford: Berghahn Books, 2020.